

KAOS İÇERİSİNDE DÜZEN ARAYIŞI: KADDAFİ DÖNEMİ VE SONRASI LİBYA

***Elifnur DÜZSÖZ**

Öz

Libya jeopolitik konumu dolayısıyla tarih boyunca stratejik öneme sahip olmuş, ülkede bulunan zengin yer altı kaynakları ve geçmişten gelen kültürel miras bölgeyi çeşitli güç unsurlarının saldırılarına açık hâle getirmiştir. 1969 yılında görevi kansız bir darbe ile devralan Muammer Kaddafi, Libya'da kurduğu sert otoriteyle Batı Afrika ve Orta Doğu'yu tesiri altına alan Arap Baharı'nın etkisini gösterdiği 2011 yılına dek mutlakiyetini sürdürmeyi ve iktidarda kalmayı başarmıştır. 2011 yılına gelindiğinde ise ekonomik gerekçeler, demokrasi istenci ve değişim arzusuyla ayaklanan halk NATO desteğini de arkasına alarak Kaddafi'nin düşmesini sağlamış, kimilerince saygın bir baba kimilerince de ezeli bir diktatör olarak görülen Libya lideri linç edilerek hayatını kaybetmiştir. Bununla birlikte Kaddafi'nin düşüşü Libya adına huzurun ve demokrasinin değil kaosu ve istikrarsızlığın başlangıcı olmuştur. 2011 yılından günümüze Libya'da iç karışıklıklar ve dış güçlerin çıkar sağlamak adına giriştikleri savaşım dinmemiş, ülke farklı siyasal ve etnik kökenli gruplarca parçalanarak yönetilmiştir. Libya'nın zenginliklerinden faydalanma ve yeni kurulacak düzende yer edinebilmek adına birçok aktör ülkedeki çatışmalara dahil olmuş ve safların şekillenmeye başlamasıyla birlikte içerisinden çıkılması güç, kompleks bir mücadele sahası oluşmuştur. Bu çalışmanın amacı günümüzde Libya ve Doğu Akdeniz'de yaşanan çatışmaları ve bu çatışmalara dahil olan ülkelerin çıkarlarını daha iyi anlayabilmek adına; Kaddafi'nin iktidarda kaldığı dönem, düşüş süreci ve sonrasında yaşanan gelişmeleri çözümlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Libya, Muammer Kaddafi, Halife Hafter, Doğu Akdeniz

QUEST FOR AN ORDER IN CHAOS: GADDAFI'S PERIOD AND THEN LIBYA

Abstract

Libya has been very significant because of its geopolitical location throughout history. The country has been the target due to its great natural resources as well. Gaddafi had stayed in power with the help of his strict authority, since when he organised that bloodless coup till the explosion of the Arab Spring in 2011. Libyans took Gaddafi down from his power for the will of democracy and by the power of NATO's support. Although he had been seen as a dictator and a father icon for some parts of the community, he was killed by lynching. After the fall of Gaddafi, Libya began to face chaos and impotence instead of peace and democracy. Internal confusions have not ended since 2011; therefore, the country has been torn apart and ruled by various powers. In order to benefit from the richness of Libya and to take part in the newly emerging system, many external factors have been involved in conflicts in-country and determined its stage. In this respect, the purpose of the study is to analyze the period in which Gaddafi remained in power, the falling process, and the afterwards developments. By doing so, this paper aims to understand the conflicts in Libya and the Eastern Mediterranean, including the benefits of the other countries involved.

Keywords: Libya, Muammar Gaddafi, Khalifa Haftar, Eastern Mediterranean

*Arş. Gör., Afyon Kocatepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, elifnurduzsoz@aku.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5268-1990

Giriş

1.760.000 km²'lik toprağı ve yaklaşık yedi milyonluk nüfusuyla Libya, Kuzey Afrika'nın dikkat çeken ülkelerinden biri olmuştur. Geçmişte İtalya, Fransa ve İngiltere gibi ülkelerin sömürüsüne maruz kalmış ve 1951 yılında Birleşmiş Milletler aracılığıyla bağımsızlığına kavuşmuştur. 1959 yılında ülkede zengin petrol yataklarının keşfedilmesiyle bölgenin değeri daha da artmıştır. Bağımsızlığın kazanıldığı 1951 yılından 1969 yılına dek yönetimde bulunan Kral İdris, adının yolsuzluk iddialarına karışması ve emperyalistlerin tarafında gözükmesi sebebiyle henüz yirmi yedi yaşında olan Muammer Kaddafi tarafından kansız bir darbe ile indirilmiştir. Kaddafi, yönetimi sırasında petrol kuyularını millileştirmiş, ülkenin emperyalistlerden temizleneceğini vadederek hızlı ekonomik reformlara girişmiştir. Bununla birlikte İslami ilkelere dayalı Arap sosyalizminin kurulmasını sağlamıştır. İktidarının ilk yıllarında ekonomi alanında başarılı bir duruş sergileyen Kaddafi halkın refahını ve eğitim düzeyini artırmış ancak aynı başarıyı demokratikleşme kulvarında gösterememiştir. Libya, kitle devleti anlamına gelen cemahiriyeler -yerel örgütlenmeler- vasıtasıyla yönetiliyor gibi gözükse de tüm yetki ülkeyi sert yumruğıyla yöneten Kaddafi'nin elinde toplanmıştır. 42 yıllık iktidarı boyunca Kaddafi, Batı ile inişli çıkışlı bir ilişki içerisinde olmuş, kendisinin ve ülkesinin adı birçok sansasyonel olaya karışmıştır.

Orta Doğu ve Afrika coğrafyasında 2000'li yıllar uzun süredir iktidarda bulunan yöneticilerin artık değişmeye başladığı bir süreç olarak karşımıza çıkmıştır. İlk olarak 2003 yılında Irak'ta Saddam Hüseyin'in yirmi dört yıllık iktidarı son bulmuştur. 2011 yılında ise Tunus'ta patlak veren Arap Baharı, Cezayir'de yirmi yıldır yönetimde olan Abdülaziz Buteflika ve Tunus'ta yirmi dört yıl hüküm süren Zeynel Abidin Bin Ali ile Mısır'da iktidarı otuz yıldır elinde bulunduran Hüsnü Mübarek'in düşüşüne yol açmıştır. Devamında Yemen'i otuz üç yıldır kontrol eden Ali Abdullah Salih ve kırk iki yıllık iktidarıyla Orta Doğu ve Afrika coğrafyasında en uzun süre iktidarda kalma vasfını elinde bulunduran Muammer Kaddafi yönetim gücünü yitirmiştir. Libya halkı daha demokratik bir yaşam isteğıyle sokaklara çıkmış ve sekiz aylık mücadelenin sonunda NATO'nun da desteğini alarak Kaddafi yönetimine son vermiştir. Kaddafi

2011 yılında memleketi Sirte’de halk tarafından linç edilerek hayatını kaybetmiştir. 2012 yılında ülkede ilk demokratik seçimler yapılsa da kurulan hükümet varlığını koruyamamış, Kaddafi’yi devirmek adına çatışan isyancılar silah bırakmayı reddetmiştir. Oluşan otorite boşluğundan yararlanmak isteyen aşiretlerin varlığı ve ülkedeki kaynaklardan kâr elde etme amacı güden dış aktörlerin olaylara dahil olmasıyla Libya kaosun hâkim olduğu bir alana dönüşmüştür. Ülke istikrarsızlıktan etkilenmiş olsa da ihracat hacminin %70’ini halen ham petrol oluşturmaktadır. 48,36 milyar varillik petrol rezerviyle dünya sıralamasında Rusya’nın ardından sekizinci sırada yer alan Libya, dünyadaki toplam rezervin %3’ünü elinde bulundurmaktadır. Bununla birlikte OPEC, Libya’da henüz keşfedilmemiş birçok petrol havzası olduğunu düşünmektedir. Libya’daki gelişmelerle birlikte uzun süredir gündeme gelmesi beklenen Doğu Akdeniz krizinin de fitili ateşlenmiştir. Bölgede Türkiye, Yunanistan, Mısır, İsrail, KKTC, GKRY, Lübnan ve Suriye sondaj çalışmalarını sürdürmekte fakat ülkeler sahip oldukları kıta sahanlıkları konusunda anlaşamamaktadır. Bu çalışmanın amacı Kaddafi’nin yokluğunda birçok farklı güç unsurunun gövde gösterisinde bulunduğu bir savaş alanına dönüşen Libya’nın bu döneme gelene dek atlattığı badireleri incelemek ve sunulan tarihsel perspektif çerçevesinde günümüzde ülke toprakları ve Doğu Akdeniz’de yaşanan savaşımı anlamlandırmaktır.

1. Kaddafi İktidarı ve Libya

Trablusgarp 1510 yılında İspanyolların eline geçmiş ancak İspanya yönetiminde zorluk çekmeye başlayınca 1528 yılında bölgeyi Hospitalier Şövalyeleri’ne bırakmıştır. İlerleyen dönemlerde Kanuni Sultan Süleyman bu bölgeyi gözüne kestirmiş ve konuyu Turgut Reis ve Sinan Paşa’ya açmıştır. Böylece Trablusgarp 1551 yılında Osmanlı hakimiyetine girmiştir. Bölge 1611 yılına kadar paşalar tarafından yönetilmiş, bu tarihten sonra farklı isimler bölgeyi kontrol altında tutmaya başlamışlardır. Bu kişiler kendilerince bir devlet gibi davranıp ikili anlaşmalara dahi girişmişlerdir.

19. yüzyılda henüz genç bir devlet olan ABD de bahsi geçen bölgedeki yöneticilere deniz güvenliğini sağladıkları gerekçesiyle vergi ödemekle yükümlü kılınmıştır.

Ancak Thomas Jefferson'un göreve gelişiyle işler değişmeye başlamış, Jefferson vergi ödemek istememiş ve bu konu ile ilgili Osmanlı'ya birçok kez söylemde bulunulsa da Osmanlı, ABD'yi muhatap almamıştır. Sonuç olarak ABD, Osmanlı Eyaleti'yle savaşa girmiş ve *Berberi Savaşı* olarak tarihe geçen bu harp ABD'nin üstünlüğü ile sonlanmıştır. 1835 yılında Osmanlı, Trablus'taki kontrolü tekrar sağlamış ve bölgeyi merkezi yönetime bağlamıştır. Ancak 1900'lere gelinirken Osmanlı gücünü yitirmeye başlamış ve Trablusgarp, İtalyan tehlikesi altına girmiştir. 1911 yılında İtalyanlar bölgeyi işgal etmiş, Trablusgarp Savaşı sonrasında yapılan Uşi Anlaşması'yla Libya'daki Osmanlı hakimiyeti fiili olarak sona ermiştir. İtalya, halkı baskı ve zulümle sindirmiş adeta bütün Libya'yı köleleştirmiştir. İtalya'nın sömürge faaliyetlerine karşı Ömer Muhtar tarafından başlatılan direniş hareketi ise Muhtar'ın yakalanıp idam edilmesiyle son bulmuştur. II. Dünya Savaşı'ndan sonra bölge Fransa ve Birleşik Krallık'a bırakılmıştır. Birleşmiş Milletler (BM) 1949'da Libya'nın bağımsızlığı adına karar almış; bu doğrultuda 1951'de bağımsızlık kazanan Libya, BM aracılığıyla bağımsızlığına kavuşan ilk ülke olmuştur.¹ Ülkenin başına monarşiyi temsilen Kral İdris geçmiş, başbakanlık görevini ise Mülkiye mezunu bir Türk, Sadullah Koloğlu üstlenmiştir. 1953 yılında İdris İngilizlerle ülkede üs kurmalarına olanak tanıyan bir anlaşma imzalamış, ek olarak 1954'te ABD Trablus'un dışına askeri üs inşa etmiştir. 1959'da ülkede tatlı petrol² bulunmuş ve Kral İdris yabancı ülkelerin Libya'da petrol çıkarmalarına izin veren yasanın geçmesini sağlamıştır.³ Henüz 14 yaşındayken Arap milliyetçiliğinden etkilenen ve anti-emperyalist etkinliklere katılan Kaddafi ise aynı sene ilerleyen yıllarda *Hür Subaylar Ordusu* adını alacak olan gizli bir örgüt kurmuştur. 1969 yılında yüzbaşı rütbesine yükselen Kaddafi, Kral İdris'in emperyalist güçlerle yakın ilişkiler kurması, artan zenginliği elinde toplaması ve gündeme gelen yolsuzluk iddialarından faydalanarak kralın Türkiye'de kaplıca tatilinde bulunduğu 1 Eylül 1969'da kansız bir darbe ile İdris'in yönetimine son vermiştir. ABD, 7 Eylül

¹ Bukola A. Oyeniyi, **The History Of Libya**, Santa Barbara, CA: The Greenwood Histories Of The Modern Nations, 2019, s. 41-69.

² Petrol, ağırlığı ve akışkanlığı açısından sınıflandırıldığı gibi içerdiği kükürt miktarı açısından da sınıflandırılmaktadır. Kükürt yüzdesinin %0,5'in altında olması durumunda petrol kükürtsüz yani tatlı (sweet) petrol sınıfına dahil edilmektedir. Bu petrolerin rafine işlemleri ham petrole oranla daha kolay olduğundan maliyetleri de daha düşük seyretmektedir.

³ Vijay Prishad, **Arap Baharı Libya Kışı**, İstanbul: Yordam Kitap, 2012, s. 111-116.

1969'da Kaddafi'yi tanımıştır. Arkasında destek bulamayan İdris önce Yunanistan'a iltica etmiş, ardından hayatının sonuna kadar kalacağı Kahire'ye geçmiştir.⁴

Yönetimi devraldığında 27 yaşında olan ve Devrim Komuta Konseyi'nin başına geçen Kaddafi, ihtilalin üç temel ilkesini; hürriyet, sosyal adalet ve birlik olarak açıklamıştır. Hürriyet; yoksulluktan ve sömürüden kurtulmayı, sosyal adalet; İslam'a uygun bir bölüşümü ve birlik; Arap halklarının bütünlüğünü kapsamaktadır.⁵ 1970 yılında hazırlanan anayasayla Kaddafi, başbakanlık ve savunma bakanlığı görevlerini üstlenmiştir. İlk icraat olarak İngiliz üslerini ülkeden çıkarmış ve petrol rezervlerini ulusallaştırmıştır. Petrol gelirleriyle güçlenen Libya'da eğitim ve sağlık ücretsiz hale gelmiştir. Halktan vergi alınmayarak; elektrik, su ve doğalgaz bedelsiz dağıtılmıştır. İnsanlar bankalardan faizsiz kredi çekebilmekte ve rahatlıkla ev sahibi olabilmektedirler. Libya, Kaddafi rejiminin ilk on yılında ekonomik anlamda hızlı bir şekilde kalkınmıştır.⁶ Kaddafi iktidara geldiğinde %20'lerde olan okur-yazarlık oranı 1980'de %90'lara kadar yükselmiştir.⁷ Kamulaştırılan araziler düşük fiyatla halka dağıtılmış, çiftçilere bedelsiz konut verilmiş ve yurt dışına okumaya giden öğrenciler desteklenmiştir. Kaddafi, zekâtın devlet eliyle toplanmasını yasalaştırmış ve Kur'an-ı Kerim'in farklı dillere çevrilmesini istemiştir. Tüm bu olumlu göstergelere rağmen Kaddafi'nin yönetimi süresince birtakım olumsuzluklar da vuku bulmuştur. Örneğin, Yahudi ve İtalyan azınlığın mallarına el konulmuş ve çoğu sınır dışı edilmiştir. Bununla birlikte komünizm, Marksizm, dinsizlik ve Müslüman Kardeşler propagandası yapanların hapsedileceği duyurulmuştur.⁸ Kaddafi'ye göre mevcut hukuk sistemlerinin hiçbirisi demokratik değildir. Bu sebeple geçerli olamazlar. Asıl ve geçerli olan geleneklere ve dine bağlı doğal hukuktur. Kaddafi, biri 1972'de diğeri 1974'te olmak üzere Tunus'a iki kez birleşme önerisinde bulunmuştur. En büyük hedeflerinden biri Arap Birliği'nin kurulmasıdır. Fakat Arap liderlerin çoğu bunu

⁴ Gürkan Doğan ve Bülent Durgun, "Arap Baharı ve Libya: Tarihsel Süreç ve Demokratikleşme Kavramı Çerçevesinde Bir Değerlendirme", **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 15, 2012, s. 65-66.

⁵ Füsun Kavrakoğlu, Libya 8 Kaddafi 1, 6 Mayıs 2016, (Çevrimiçi) <https://kavrakoglu.com/libya-8-kaddafi-1/>, 23 Nisan 2020.

⁶ Bukola A. Oyeniye, A.g.e., s. 107-128.

⁷ Prashad, A.g.e., s. 117.

⁸ Füsun Kavrakoğlu, Libya 9 Kaddafi 2, 10 Mayıs 2016, (Çevrimiçi) <https://kavrakoglu.com/libya-9-kaddafi-2/>, 23 Nisan 2020.

kabul etmemiştir. 1 Ocak 1972’de kâğıt üzerinde yürürlüğe giren; Libya, Mısır ve Suriye’yi kapsayan Arap Cumhuriyeti de Kaddafi’nin çabalarına rağmen yaşanan anlaşmazlıklar sonucunda işlevsiz kalmıştır.⁹

Kaddafi 15 Nisan 1973’te *Zawara Beyanı* olarak bilinen açıklamasını gerçekleştirmiştir. Bu açıklamayla bürokrasiye karşı mücadele, toplumsal ve siyasi alanda yeniden örgütlenme ve İslam düşüncesini benimsetmek amacıyla *Kültür Devrimi* başlattığını duyurmuştur.¹⁰ Böylelikle devrim olarak nitelendirdiği dikta rejimini gerçekleştirmek adına faaliyetlerini hızlandırmıştır. Rejim aleyhtarlığı yapması beklenen kişiler etkisiz kılınmış ve yönetsel engeller ortadan kaldırılarak mevcut hukuk sisteminin yerini şeriat hukuku almıştır. Arap milliyetçiliği ve sosyalizm karşıtı olan devlet görevlileri tasfiye edilmiştir.¹¹

Libya, 1974’te Kıbrıs harekâtı sırasında Türkiye’ye ciddi yardımlarda bulunmuş, sekiz uçak dolusu silah Kaddafi tarafından Türkiye’ye yollanmıştır. Aynı yıllarda Kaddafi basının kontrolünü tümüyle eline geçirmeye başlamış, otellerde yabancı kanalların izlenmesini yasaklayarak konaklayan yabancıların Libya kanallarını izlemeleri gerektiğini ifade etmiştir. Kaddafi, 1975 yılında Mao Zedong’un *Küçük Kırmızı Kitap* ve Cemal Abdülnasır’ın *Devrimin Filozofisi* adlı kitaplarından esinlenerek *Yeşil Kitap*’i bölümler halinde yayınlamaya başlamıştır. Bu eserle birlikte Kaddafi, *Üçüncü Evrensel Teori* olarak adlandırdığı İslam’ı ve sosyalizmi sentezleyen bir ideolojiyi benimsemiştir. Bu ideolojinin temelinde Arap milliyetçiliği ve Cemal Abdülnasır hayranlığı bulunmaktadır. Yeşil Kitap, üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm; *Demokrasi Problemine Çözüm: Halkın Otoritesi*, ikinci bölüm; *İktisadi Sorunlara Çözüm: Sosyalizm*, üçüncü bölüm ise *Üçüncü Evrensel Teorinin Sosyal Temeli* adını taşımaktadır. Aile, kabile ve millet kavramlarının iç içe geçtiği bu kitapta yer yer çelişkili ifadeler rastlanmaktadır.¹² Kitap, okul müfredatlarında yer almış ve Libyalı öğrencilere zorunlu olarak okutulmuştur. Kaddafi döneminde yapılan ekonomik

⁹ Doğan ve Durgun, A.g.m., s. 67-71.

¹⁰ Mehmet Nesip Ogun, Serdar Yurtsever ve Abdulkarim Said, **Libya’s Past, Present and Vision of the Future**, Cambridge Scholars Publishing, 2020, s. 74.

¹¹ Doğan ve Durgun, A.g.m., s 66-67.

¹² Ogun, Yurtsever ve Said, A.g.e., s. 80-84.

reformlar vasıtasıyla ülke iktisadi anlamda kalkınsa da demokratikleşme konusunda yol katedilememiş, devleşen devlet verimsiz bir hâl almıştır. Libya’da yönetim *Cemahiriye* (Kitlelerin Devleti) denilen yapılar aracılığıyla sağlanmaya çalışılmış; ademi merkeziyetçilik adına yönetim merkezileştirilmiştir. Kitlelerin devleti aile hiyerarşisine teslim olmuştur.¹³ 1980 yılına gelindiğinde Libya, Çad’la yakınlaşmak istemiş ve Fransa ile savaştan Çad’a 6500 asker yollanmıştır. 1981 yılında birleşeceklerini duyuran bu iki ülke, durumdan Fransa, Nijerya ve ABD gibi ülkelerin rahatsız olması sebebiyle birleşememiştir.¹⁴

Kaddafi, İsrail’e olan düşmanlığından ötürü birçok terör grubunun Libya’da barınmasına ve eğitim almasına izin vermiş, *El-Fetih* ve *Filistin Kurtuluş Örgütü* gibi gruplara maddi destekte bulunmuştur. Filistin davasında en büyük sorumlunun İngiltere olduğunu düşünen Kaddafi, İngilizlere karşı *İrlanda Kurtuluş Ordusu’na* (IRA) da yardım etmiştir. Libya’nın adının çeşitli terör olaylarına karışmasından ötürü Kaddafi teröre destek verdiği yönünde sıkça eleştirilmiştir. 5 Nisan 1986’da Batı Berlin’de daha çok ABD askerlerinin gittiği bir gece kulübüne bombalı saldırı düzenlenmiş, saldırı sonucunda iki Amerikalı asker ve bir Türk genç kadın hayatını kaybederken 229 kişi yaralanmıştır. Söz konusu saldırıda Libya’nın sorumluluğunun bulunduğu anlaşılması üzerine ABD, Trablus ve Bingazi’yi bombalamıştır.¹⁵ 21 Kasım 1988’de ise Pan American World Havayolu şirketine ait Londra-New York seferini gerçekleştiren uçak İskoçya’nın Lockerbie kasabasının üstünde patlamış; uçakta bulunan 259 yolcu ve mürettebat ile kasabada ikamet eden 11 yerli yaşamını yitirmiştir. Araştırmalar sonucunda uçağın bomba ile patlatıldığı ve bu eylemden Libya istihbaratında çalışan iki görevlinin sorumlu olduğu tespit edilmiştir. Olay sonrası toplanan Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) Libya’ya birçok ağır yaptırım uygulanmasına karar vermiş, suçluların ise yargılanmak üzere iadesini istemiştir. Kaddafi suçluları iade etmeyerek yaptırımlara karşı direnmiştir. Buna karşın yaptırımlar daha da ağırlaşınca 1999 yılında suçluları yargılanmaları için Hollanda’ya

¹³ Prashad, A.g.e., s. 119-120.

¹⁴ Doğan ve Durgun, A.g.m., s. 71.

¹⁵ Nathalie Malinarich, “Flasback: The Berlin Disco Bombing”, **BBC Online News**, 13 Kasım 2001, (Çevrimiçi) <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/1653848.stm> 11 Mayıs 2020.

iade etmiştir.¹⁶ Libya'nın adının karıştığı bir diğer terör olayı da 1989 Eylül'ünde meydana gelmiştir. Kongo'dan Fransa'ya gitmek üzere havalanan UTA-772 isimli yolcu uçağı Nijer üzerinde bomba ile patlatılmış, içerisindeki 156 yolcu ile 14 mürettebat hayatını kaybetmiştir. Bu kazadan Libyalı teröristler sorumlu tutulmuştur.¹⁷ 2003 yılında Kaddafi, BM'de bahsi geçen olaylarda hayatını kaybedenlerin ailelerine 2,7 milyar dolar ödemeyi kabul etmiştir.

Kaddafi 1990'larda Türkiye'yi ABD ve İsrail'le yakınlaştığı gerekçesiyle suçlamış ve 1996 yılında Libya'yı ziyaret eden Necmettin Erbakan'ı sert şekilde eleştirmiştir. 1998 yılından sonra Türkiye ile Suriye'nin arasının bozulmasının ardından Türkiye'nin Kürt ayrımcılığı yaptığını ve Suriye'nin işgalini kolaylaştırdığını ifade etmiştir.¹⁸ 2004 yılında ABD'nin Libya'ya uygulanan yaptırımları kaldırması sonucunda Türkiye ile Libya arasında diplomatik ve ekonomik ilişkiler hız kazanmıştır. Kaddafi 2009 yılında BMGK'da ilk kez konuşma yapmış, 15 dakikayı geçmemesi gereken konuşma 1 saat 35 dakika sürmüştür. Kaddafi konuşmasında birçok Batılı devleti eleştirerek BM'nin kuruluşundan bu yana altmış beş farklı savaşı önleyemediğini ve kararların veto hakkı bulunan ülkelerin -ABD, Çin, Rusya, Fransa, İngiltere- çıkarları doğrultusunda alındığını savunmuştur. Bu durumun BM sözleşmesine aykırı olduğunu dile getiren Kaddafi, sözleşme kitapçığını masaya fırlatarak tepki göstermiştir.¹⁹ 2009'un Kasım ayında dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan Libya'ya giderek Kaddafi ile görüşme gerçekleştirmiş ve görüşme sonucunda Türkiye-Libya arasında karşılıklı vize muafiyeti konusunda anlaşma sağlanmıştır.²⁰ Türkiye 2000'li yıllarda inşaat sektöründe Libya'ya ciddi yatırımlarda bulunmuştur. Arap Baharı öncesinde iki ülke

¹⁶ Doğan ve Durgun, A.g.m., s. 73-74.

¹⁷ Craig R. Whitney, "France Charges 6 Libyans With '89 Sahara Jet Bombing", **The New York Times**, 8 Mayıs 1997, (Çevrimiçi) <https://www.nytimes.com/1997/05/08/world/france-charges-6-libyans-with-89-sahara-jet-bombing.html> 13 Mayıs 2020.

¹⁸ "Muammer Kaddafi Kimdir? Ölümünün 9. Yıl Dönemi Olan Muammer Kaddafi Neden Öldü?", **Habertürk**, 20 Ekim 2020, (Çevrimiçi) <https://www.haberturk.com/muammer-kaddafi-kimdir-olumunun-9-yil-donumu-olan-muammer-kaddafi-neden-oldu-2841395> 20 Haziran 2021.

¹⁹ "Kaddafi BM'yi Yerden Yere Vurdu", **CNN**, 24 Eylül 2009, (Çevrimiçi) <https://www.cnnturk.com/2009/dunya/09/23/kaddafi.bmyi.yerden.yere.vurdu/544667.0/index.html> 5 Mayıs 2020.

²⁰ "Erdoğan, Kaddafi'nin Çadırında", **Posta**, 24 Kasım 2009, (Çevrimiçi) <https://www.posta.com.tr/erdogan-kaddafinin-cadirinda-9019> 9 Mayıs 2020.

arasındaki ticaret hacmi 2,36 milyar dolara ulaşmış ve bu rakamın ileriki beş yılda 10 milyar doları aşacağı tahmin edilmiştir.²¹

2011 yılına gelindiğinde Libya her ne kadar ekonomik anlamda güçlü olsa da sınırlı demokrasi ve kısıtlanan özgürlüklerin doğurduğu reform talepleri yönetimde karşılığını bulamamıştır. Kaddafi nereye giderse gitsin Afrika temalı geleneksel kıyafetlerini çıkarmamış ve gittiği yerlere bedevi çadırını da taşımıştır. Kadın korumalarıyla dikkat çeken liderin milyar dolarlık serveti kulaktan kulağa yayılırken, Tunuslu bir gencin başlattığı Yasemin Devrimi'nin rüzgarları Libya'ya doğru esmeye başlamıştır.

2. Libya'da Esen Bahar Rüzgarları ve Kaddafi'nin Düşüşü

Arap Baharı, Arap dünyasındaki baskıcı ve otoriter rejimlere karşın meydana gelen halk ayaklanmalarını ifade etmek adına kullanılan bir kavramdır. Bu ayaklanmalar ilk olarak Tunus'ta Muhammed Buazizi'nin kendisini yakmasıyla başlamıştır. Bölgedeki işsizlik, gıda yetersizliği, enflasyon, yolsuzluk, siyasi yozlaşma ve ifade özgürlüğünün eksikliği bu hareketlerin diğer ülkelere sıçramasına sebep olmuştur.²² Arap Baharı, ABD'nin ve küresel güçlerin kışkırtması dışında daha çok iç dinamiklere bağlı olarak gerçekleşmiştir. Fakat olayların büyümesinin ardından dış güçler devrimi çalma yoluna gitmişlerdir. Gerger'e göre devrim; isyancı güçler içerisindeki dalganın çıkar doğrultusunda kullanılması, muhalefetin meşruluğunu lekeleme, psikolojik savaş, geleceğin inşasında mevzi kazanma ve gericiliği ön plana çıkarma gibi eylemler vasıtasıyla dış güçlerce çalınmıştır. Nihai amaç ise petrolün yağmalanmasıdır. Bu bağlamda; *"Arap toprakları için 2011'in ilk aylarındaki olaylar yeni bir tarihin başlangıcı değil, yüz yıllık bitmemiş bir mücadelenin devamıdır"*.²³ Libya'daki olaylarda başrolü oynayan etken ekonomik sebepler değil yönetimin halkın demokratikleşme arzusuna yüz çevirmiş olmasıdır. 17 Şubat 2011'de gösterilerin olacağını haber alan hükümet, insan hakları avukatı Fethi Terbil Salva'yı ve roman

²¹ Muhammed Salih Demirtaş, "Türkiye-Libya İlişkilerinin Tarihten Günümüze Seyri", **Umran Dergisi**, Sayı: 287, 2018, s. 68-73.

²² Doğan ve Durgun, A.g.m., s. 62-63.

²³ Haluk Gerger, Akt. Prashad, A.g.e., s. 11-13.

yazarı İdris El-Mesmari'yi tutuklatmıştır. Bu isimler 2006'da yaşanan olayları geliştirmek adına kurulması planlanan ve bir sivil özgürlük eylemi olan 17 Şubat Hareketi'nin liderliğini üstlenmişlerdir. 2006 yılında İtalyan Reform Bakanı, Danimarka'daki bir gazetede yayınlanan islamofobik karikatürün üzerinde bulunduğu bir tişört giymiş ve buna öfkelenen Libyalılar –ayrıca İtalya'nın Libya'yı sömürmesine de öfkeliydiler- Bingazi'deki İtalyan konsoloslğunun önünde protesto gösterileri yapmışlardır. Kaddafi cephesi ise göstericilerin üzerine ateş açmış ve on kişi yaşamını yitirmiştir. Bu olay Kaddafi rejimine karşı olan öfkeyi daha da canlandırmıştır. 2011 yılına gelindiğinde ise Salva'nın ve Mesmari'nin tutuklandığını duyan halk sokaklara dökülmüştür. Göstericiler asker ve polis gibi kolluk kuvvetlerini hedef almış ve 21 Şubat'a gelindiğinde Bingazi göstericilerin eline geçmiştir. 22 Şubat'ta eski İngiliz Dış İşleri Bakanı David Owen Libya'ya karşı askeri müdahale çağrısında bulunurken 23 Şubat'ta Lüksemburg Dış İşleri Bakanı Jean Asselborn çatışmaları hükümet açısından soykırım olarak adlandırmış ve Kaddafi'yi eleştirmiştir. Şubat sonuna gelindiğinde halk, Libya Hava Kuvvetleri uçaklarını ve donanma gemilerini ele geçirmiştir. Göstericiler, yabancı müdahale istemediklerini ve bunun Libya'nın kendi meselesi olduğunu vurgulamışlardır.²⁴

ABD başta olmak üzere birçok ülke Kaddafi'ye çekilme çağrısında bulunmuş fakat Kaddafi hiçbir yere gitmeyeceğini gerekirse ülkesinde şehit gibi öleceğini ifade etmiştir.²⁵ Bu sıralarda Türkiye de harekete geçmiş ve Libya'da bulunan Türk vatandaşlarını ülkeye getirmek adına cumhuriyet tarihinin o güne kadarki en büyük kurtarma operasyonunu gerçekleştirmiştir. Ankara ve Samsun isimli iki gemi vatandaşları almak adına Libya'ya doğru yola çıkmış, TRT ekibinden Mehmet Akif Ersoy ve Ersen Kıyga da gemiye binmiştir. Operasyon başarıyla tamamlanmış ve Türk vatandaşları ülkeye dönmüştür. TRT ekibi ise yolculuğu görüntülemek amacıyla yer aldıkları gemiden inmeyi tercih etmiş ve yaptıkları görüşmeler vasıtasıyla uluslararası basının konuşlandığı bir otele yerleşmiştir. Tüm uluslararası basının gözlerinin Kaddafi'nin üzerinde olduğu esnada TRT kendisiyle röportaj isteğinde bulunmuş ve

²⁴ A.g.e, s.105-108.

²⁵ “Kaddafi: İstifa etmeyeceğim gerekirse şehit olurum”, **Milliyet**, 22 Şubat 2011, (Çevrimiçi), <https://www.milliyet.com.tr/dunya/kaddafi-istifa-etmeyecegim-gerekirse-sehit-olurum-1355748> , 20 Haziran 2021.

Kaddafi belki de Türkiye'nin NATO operasyonunu engelleyebileceğini düşünerek bu isteği kabul etmiştir.²⁶ Kaddafi'nin oğlu Seyfülislam Kaddafi de bu süreçte babasının rejiminin yıkılmaması adına çaba göstermiştir. Bir dönem babasına muhalefet ederek ülkeyi terk eden Seyfülislam İngiltere'de doktora eğitimi almıştır. Yabancı dili ile dikkat çeken oğul Kaddafi reformist yanıyla birçok kişi tarafından Kaddafi'den sonra başa geçecek isim olarak yorumlanmıştır. Ancak, *L'Ancien Regime* adlı kitabında Alexis de Tocqueville'in “*kötü bir yönetimin en tehlikeli anının genellikle reform yapmaya koyulduğu an*” olduğunu belirttiği gibi Seyfülislam da diğer reformcularla birlikte bu hataya düşmüş, zaten ayaklanmak üzere olan halk ister istemez daha fazla galeyana gelmiştir. Libya'daki durum Tunus ve Mısır'dan farklı gelişmiştir. Bu iki ülkede askerler halka ateş açmayı reddederken Libya'da ordu ikiye bölünmüştür. Bir kısım siyasetçiler ve askerler muhaliflerin kanadına geçerken Kaddafi'nin yanında kalanlar silahlarını halka doğrultmuşlardır.²⁷

Afrika Birliği 10 Mart'ta Libya için Özel Yüksek Komite kurmuş olsa da barışçıl bir yol düşünülmemiş ve komite devre dışı bırakılmıştır. Fransa'nın ülkeyi bombalamaya başlamasıyla birlikte komitenin Libya'ya girişi engellenmiştir. Londra'da kırk dış işleri bakanı ve temsilcilerinin katılımı ile Libya'daki yönetim yasa dışı kabul edilmiştir.²⁸ NATO 17 Mart'ta 1973 sayılı BM hükmüyle Libya'ya müdahale kararı almış; Çin, Almanya, Brezilya, Rusya ve Hindistan karara karşı çekimser oy kullanırken ABD, Fransa ve Birleşik Krallık'ın da dahil olduğu on ülke evet oyu vermiştir. 19 Mart'ta BMGK'da Libya uçuşa yasak bölge ilan edilmiştir. Yüksek komutadan belirli kişilerin ve tüm Kaddafi ailesinin mal varlıklarına el konulmuştur. Aynı tarihten itibaren Şafak Yolculuğu Harekâtı (Operation Odyssey Down) ile altı hafta boyunca Kaddafi güçlerine bomba yağmıştır. Fakat NATO'nun attığı bu bombalar Libya askeri ve hava üsleri, petrol tesisleri, enerji ağları, radyo ve televizyon istasyonları ile beraber sivilleri de etkilemiştir. Nokta atışı vuruşlar yerine dağınık ve çok sayıda bombardıman yaşanmıştır. Nisan'da Sarkozy, Cameron ve Obama gibi liderler Kaddafi'nin gitmesi gerektiğini duyurmuşlardır. Buna karşın Uluslararası

²⁶ “Libya'nın Çöküşü 1”, TRT, 22 Ekim 2018, (Çevrimiçi), <https://www.youtube.com/watch?v=9M2v6dLaKM4>, 5 Nisan 2020.

²⁷ Prashad, A.g.e., s. 155-161.

²⁸ Doğan ve Durgun, Ag.m., s. 80.

Ceza Mahkemesi'nde yargılanma ihtimali Kaddafi'yi ülkesinde sonuna kadar kalıp savaşmaya itmiştir. NATO'nun olaylara barışçıl baktığı düşüncesi söylemde kalmış, eylem kısmında NATO sivilleri korumak yerine muhaliflere destek vererek çatışmaları körükleyen bir pozisyonda yer almıştır. NATO müdahalesi gündeme geldiği sıralarda Türkiye bu olasılığı sert bir dille eleştirmiş, dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan şu sözleri sarf etmiştir;

“Türkiye, son derece ilkeli, tutarlı ve cesur bir şekilde demokrasi ve insan haklarından yana tavır alırken üzümlere ifade etmeliyim ki, Avrupa'dan bu noktada güçlü ve tek ses duyulmadı.... Şimdi bize basın mensupları soruyor, çok enteresan; NATO Libya'ya müdahale etmeli midir? Böyle bir saçmalık olur mu yahu? NATO'nun ne işi var Libya'da?...Bakan Türkiye olarak biz bunun karşısındayız, böyle bir şey konuşulamaz, böyle bir şey düşünülemez.”²⁹

Ancak bu demeçten kısa bir süre sonra NATO operasyonlarının ana üssü İzmir olarak duyurulmuştur.³⁰ Uçuşa yasak bölge fikrini güvenlik konseyine ilk getirenler Libya temsilcileri olurken; hemen ardından Bingazi'de süreci yönetmek adına kurulan Ulusal Geçiş Konseyi (UGK)³¹, İngiltere, Fransa ve son olarak Arap Birliği de bu görüşü desteklemiştir. Arap Birliği ve Afrika Birliği'nin desteklerinin olmaması durumunda Avrupa ve ABD'nin Libya'da bu denli rahat operasyon yapamayacakları açıktır.³² Şubat ile Temmuz ayları arasında 100.000'i Libya vatandaşı yaklaşık 630.000 sivil ülkeden kaçmış, 200.000 kişi ise ülke içerisinde yer değiştirmek durumunda kalmıştır.³³

2012 yılında çeşitli insan hakları örgütleri birleşerek NATO'nun Libya'da işlediği savaş suçlarına dair kapsamlı bir rapor yayınlamış fakat bu olayın üstü kapatılmıştır. Son noktayı ise BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon koymuş ve 1973 sayılı kararın

²⁹ “NATO'nun Libya'da Ne İş Var”, NTV, 28 Şubat 2011, (Çevrimiçi) <https://www.ntv.com.tr/turkiye/natonun-libyada-ne-isi-var,6VO1xU5PmkGhAGJtyRD3qA>, 16 Nisan 2020.

³⁰ “Komuta NATO'da, Hava Üssü İzmir'de”, CNN, 25 Mart 2011, (Çevrimiçi) <https://www.cnnturk.com/2011/dunya/03/25/komuta.natoda.hava.ussu.izmirde/611062.0/index.html>, 17 Nisan 2020.

³¹ Libya'da yaşanan gelişmelerin dönüm noktası hareketin politik kanadını oluşturan Ulusal Güvenlik Konseyi'nin resmi olarak 5 Mart 2011'de toplanması olmuştur. Konsey halk hareketinin güçlenmesini sağlamış ve halk nezdinde demokratik ve bağımsız bir Libya'ya olan inancı artırmıştır.

³² Rob Weighill ve Florence Gaub, **The Cauldron: NATO's Campaign in Libya**, New York: Oxford University Press, 2018, s. 33-47.

³³ Prashad, Ag.e., s. 175-217.

titizlikle uygulandığını söylemiştir. Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde görevli Luis Moreno Ocampo da Kaddafi ve ailesine yönelik açtığı soruşturma ile NATO'ya yardımcı olmuş ve asılsız iddialarıyla mahkemenin güvenilirliğini zedelemiştir. Al-Jazeera kadınların tecavüze uğradığı, yaralıların idam edildiği ve kan bankalarına saldırıldığına dair yalan haberler üretmiş³⁴, Mahmut Cibril ve Abdülfettah Yunus başkanlığındaki Ulusal Geçiş Konseyi'nin ABD Dış İşleri Bakanlığı'nın yardımıyla Washington'daki bir hukuk/lobi firması olan Patton Boggs'dan destek aldıkları gündeme gelmiştir.³⁵

17-18 Ağustos'ta NATO saldırılarını Trablus'a yöneltmiştir. Bölge şiddetli şekilde bombalanmış ve Kaddafi yanlısı birçok sivil eylemci yaşamını yitirmiştir. 21 Ağustos akşamı NATO ve Katar'ın yardımıyla Trablus muhaliflerin eline geçmiştir. Trablus'un düştüğü gün New York Times gazetesi "*Libya'nın Petrol Zenginliğine Erişmek İçin İtiş Kakış Mücadele Başlıyor*" şeklinde bir başlık kullanmıştır.³⁶ Bir süre sonra Kaddafi ve oğlu dışında, ailenin geri kalanının Cezayir'e gittikleri anlaşılmıştır. Fakat rejim düşmemiş, doğuda yer alan Velid, Sirte ve Sabha gibi iller direniş göstermeye devam ederlerken NATO da bu bölgeleri bombalamaktan geri durmamıştır. 20 Ekim 2011'de Kaddafi, NATO bombardımanından kaçmak adına saklandığı memleketi Sirte'de muhalifler tarafından yakalanmış ve linç edilerek hayatını kaybetmiştir.³⁷ Kaddafi'nin ölü bedeni onu linç eden kesimlerce araba kaputu üzerine konularak dolaştırılmış ve bir telefon kamerası bu anları kaydetmiştir. Görüntüler çeşitli televizyon kanalları ve YouTube gibi sosyal mecralarda yayınlanmıştır. Kaddafi ile birlikte bir diğer oğlu Mutassım Kaddafi de linç edilmiş, ikilinin bedenleri halkın görmesi için soğuk hava deposunda birkaç günlüğüne sergilenmiştir.³⁸ Kaddafi'den bir ay sonra onun veliahtı olarak görülen Seyfülislam Kaddafi³⁹ de Libya'nın güneyinde

³⁴ A.g.e., s. 218-221.

³⁵ Brian Baxter, "Libyan Rebels Hire Patton Boggs", **The Am Law Daily**, 5 Temmuz 2011, (Çevrimiçi) <https://amlawdaily.typepad.com/amlawdaily/2011/07/libya-rebels-patton-boggs.html>, 13 Mart 2021.

³⁶ A.g.e., s. 240.

³⁷ Selami Kökçam, "Kaddafi Sonrası Libya", **TRT**, 2 Ocak 2020 (Çevrimiçi) <https://www.trthaber.com/haber/dunya/kaddafi-sonrasi-libya-450437.html>, 4 Nisan 2020.

³⁸ Andrei Netto, **Bringing Down Gaddafi: On the Ground With The Libyan Rebels**, New York: Palgrave Macmillan, 2014, s. 4-8.

³⁹ Seyfülislam Kaddafi her ne kadar rejim içerisinde resmi bir göreve sahip olmasa da Kaddafi'nin varisi olarak görüldüğünden altı yıl süresince alıkonulmuştur. İddialara göre Kaddafi'nin serbest bırakıldıktan sonra yayınlanan fotoğraflarında parmaklarının bazılarını ve ön dişlerini kaybettiği görülmektedir. 1972

yer alan Ubari kentinde muhalifler tarafından yakalanmış ve yargıya teslim edilmeden alıkonulmuştur.⁴⁰ Altı ay süren iç savaşta 30.000'e yakın insan ölmüş, 50.000 kişi yaralanmış ve 4.000 kişi kayıplara karışmıştır (TRT, 2018).⁴¹

Kaddafi'nin düşüşünden sonra gücü tamamen elinde bulan Ulusal Geçiş Konseyi'nin varlığını sağlamlaştırmak adına kendi petrol şirketini kurması diğer ülkelerin nezdinde Libya'ya olan ilgiyi artırmıştır. UGK sözcüsü muhaliflere yardım yapan ülkelere petrol konusunda ayrıcalık tanınacağını belirtince Fransa, İngiltere, Katar, İtalya ve ABD gibi ülkeler bu imtiyazdan yararlanmak adına girişimlerde bulunmuşlardır. Petrol rezervleri bakımından Afrika'daki en zengin ülke olan Libya, konumunun Avrupa'ya yakın olması sebebiyle petrolün işlenmesinin de kolay olacağı ülkelerdendir. Kaddafi petrolün gücüne dayanarak iktidarını ayakta tutmuş ve sahip olduğu bu kozu zaman zaman diğer ülkelere gözdağı vermek adına kullanmıştır. NATO ile müttefik olan bir hükümetin başa geçmesi ise petrol ithali konusunda istekli olan ülkelerin politikalarına denk düşmüştür. Yeni hükümet Atlantik bankalarında dondurulan ülke hesaplarının açılması için ABD'den yardım talebinde bulunmuş, karşılığında petrol ticaretinde dolara dönülmesini kabul etmiştir. Ulusal Geçiş Konseyi, Ocak 2012'de konseye katılabilmek için profesyonel niteliklere sahip olmak, 17 Şubat Devrimi'ne erken ve açık bir biçimde destek vermiş olmak, Kaddafi rejimine destek vermemiş olmak ve üniversite diplomasına hak ederek sahip olmak gibi yeni şartlar getirmiştir. Böylece işçi kitlesinin çoğu demokrasiden dışlanmıştır.⁴² Bununla birlikte Kaddafi'nin 1972 yılında siyasi parti kurulmasını yasaklamış olması Ulusal Geçiş Konseyi'nin geçerli tek otorite olmasına yol açmış ve farklı siyasal görüşlere sahip halk topluluklarını temsil edecek oluşumlar kurulamamıştır.⁴³

doğumlu olan Kaddafi, 2000-2011 yılları arasında Batı ile iyi ilişkiler geliştirilmesine yardımcı olmuş; Lockerbie, Berlin Gece Kulübü ve UTA 772 gibi olayların çözümlenebilmesi adına müzakerelerde bulunmuştur.

⁴⁰ "Seyfülislam Kaddafi: Libya'da 6 Yıl Sonra Serbest Bırakılan Eski Varis", **BBC**, 12 Haziran 2017 (Çevrimiçi) <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40246155>, 14 Nisan 2020.

⁴¹ "Libya'nın Çöküşü 2", **TRT**, 22 Ekim 2018, (Çevrimiçi) https://www.youtube.com/watch?v=UjdzO_KEq6M, 5 Nisan 2020.

⁴² Prashad, A.g.e., s. 240-248.

⁴³ Doğan ve Durgun, A.g.m., s. 84.

2012 Temmuz'unun sonunda devrimden sonraki ilk genel seçimler gerçekleşmiş ve Ulusal Geçiş Konseyi görevi kurucu meclis niteliğindeki Milli Genel Kongre'ye bırakmıştır. Buna karşın devrim sırasında silahlı mücadeleye girişen birçok grup silah bırakmayı reddetmiş ve ülkedeki çatışma hali sonlanmamıştır. Kaddafi iktidarına karşı gerçekleşen çatışmalar sırasında ordudan ayrılan kişilerce çeşitli mühimmatlar taşınmış ve milis denilen silahlı örgütlenmeler ülkenin farklı alanlarında türemeye başlamıştır. Bu durum 2012 yılında halktan birçok kişinin -özellikle aşiretlerini korumak adına aşiret üyelerinin- silahlanmasına yol açmıştır. Libya şehir devletlere bölünmüş ve günlük hayatta güvenlik birincil sorun haline gelmiştir. Buna ek olarak Kaddafi'nin iktidarda kalmak adına aşiretler arasındaki ihtilafları kullanmış olması eski husumetlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır.⁴⁴ Yeni hükümetle göreve gelen başbakan ise kısa bir süre sonra görevden alınmış ve bu tarihten sonra Libya'da siyasi istikrar bir türlü sağlanamamıştır.

2012 ve 2013 yıllarında uluslararası aktörlerin Libya'daki savaşıma katılmaları adına iki önemli olay gerçekleşmiştir. 11 Ekim 2012'de ABD'de internetten paylaşılan bir filmin Hazreti Muhammed'e yönelik hakaret içerdiği gerekçesiyle silahlı gruplar Bingazi'deki ABD konsoloslukuna saldırmış, ABD Büyükelçisi Cristopher Stevens, üç koruması ve onlarca Libyalı hayatını kaybetmiştir.⁴⁵ ABD bu olaydan sonra ülkedeki askeri faaliyetlerinin çoğunu sonlandırmış ve dolaylı bir politika izlemeye başlamıştır. 2013 yılında ise Libya'nın komşusu Mali'de iç karışıklık baş göstermiş, bu olay Fransa'nın askeri gücünü Libya'dan Mali'ye çekmesine yol açmıştır. Libya'da açılan bu boşluğu 2014 yılındaki seçimlerden sonra BAE destekli Halife Hafter doldurmuştur.⁴⁶

⁴⁴ Nebahat Tanrıverdi Yaşar, "SETA Web Panel: Orta Doğu'nun Çatışma Gündemi Libya", 22 Nisan 2020, (Çevrimiçi), <https://www.youtube.com/watch?v=hKikKupmego>, 2 Mayıs 2020.

⁴⁵ Kökçam, 2020, A.g.y.

⁴⁶ Tanrıverdi Yaşar, A.g.y.

3. Eski Bir Dost: Halife Hafter

Halife Belkasım Hafter 1943 yılında Bingazi'nin güneyinde dünyaya gelmiştir. 18 yaşında Bingazi Askeri Akademisi'ne girmiş, Kaddafi ile de bu okulda tanışmıştır. 1 Eylül 1969'da Batı yanlısı Kral İdris'i kansız bir darbeyle indiren Hür Subaylar Ordusu'nda Halife Hafter de yer almaktadır. Kaddafi'nin en güvendiği isimlerden biri olan Hafter darbeden sonra kariyer basamaklarını hızla tırmanmıştır. Kaddafi tarafından bir dönem genelkurmay başkanlığına dahi atanan Hafter, 1970'li yıllarda Sovyet Rusya'da askeri eğitim görmüştür. Aynı yıllarda Kaddafi'nin Batı ile arası bozulmaya başlamış ve Batı medyasında terör örgütlerine destek verdiğine yönelik haberler çıkmıştır. Bu durum Libya'nın komşusu Çad'da sıcak savaş haline dönüşmüştür.

O yıllarda Çad sahip olduğu uranyum kaynakları sebebiyle Rusya ve ABD gibi ülkeler için çekici konumda bulunmaktadır. 1982'de Fransa ve ABD destekli darbe sonrası Çad'da göreve Hissene Habre gelmiş, Habre muhaliflere karşı oldukça sert tavırlar takınırken Batı ile ilişkilerini iyi tutmuştur. Bundan rahatsız olan Kaddafi, Çad'a başında Halife Hafter'in bulunduğu bir ordu göndermiştir. Hafter, 1987'de yaklaşık 700 adamıyla Çad ve Libya arasındaki bir bölgede savaşırken esir düşmüş ancak Kaddafi generaline sahip çıkmamıştır.⁴⁷ Bu noktada devreye ABD girmiş ve Hafter ile adamlarına destek olmuştur. 1990'da Habre Senegal'e kaçmış ve yerine Kaddafi yanlısı bir yönetim gelmiştir. Aynı yıl artık azınlı bir Kaddafi muhalifi olan Hafter yaklaşık 300 adamını alarak ABD'ye iltica etmiştir. Hafter'in CIA karargâhının bulunduğu Virginia-Langley'e sadece yedi mil uzaklıkta olan bir bölgeye yerleşmiş olması ABD adına casusluk yaptığı iddialarını güçlendirmiştir.⁴⁸ Öyle ki Washington Post gazetesi 1996'da Hafter ve adamları için "*merkezi ABD'de bulunan bir kontra grubu*" benzetmesi yapmıştır. Kaddafi'ye karşı yapılan birçok suikast girişiminde ABD ile ortak çalıştığı iddia edilen Hafter 2011'de olayların patlak vermesi ile ülkesi Libya'ya geri dönmüştür. 14 Mart 2011'de Bingazi'ye ulaşan Hafter burada Ulusal

⁴⁷ "Libya'nın Karanlık Yüzü: Halife Hafter", AA, 4 Ocak 2020, (Çevrimiçi) <https://www.aa.com.tr/tr/arama/libya-nin-karanlik-yuzu-halife-hafter/1692354>, 7 Nisan 2020.

⁴⁸ Prashad, Ag.e., s. 206.

Geçiş Konseyi'nin askeri kanadını oluşturan Abdülfettah Yunus ve Ömer El-Hariri ile bir araya gelmiştir. Hariri de 1969 yılındaki darbede Hür Subaylar'ın içerisinde yer almış fakat sonrasında Kaddafi saflarından ayrılarak 1975 yılında rejime karşı darbe girişiminde bulunmuştur. 2011 yılına kadar hapis hayatı sürmüş ve ayaklanma sonrasında Abdülfettah Yunus'un ikinci adamı olmuştur. Lâkin bu ikilinin birlikte çalışır görünmemesi CIA'in Hafter'i devreye sokmasına yol açmıştır. Temmuz 2011'de Abdülfettah Yunus ve iki yardımcısı Kaddafi için çalıştıkları gerekçesiyle tutuklanıp öldürülmüştür. Bu olayın ardından Ulusal Geçiş Konseyi dağıtılmış ve siyasi yetki tümüyle Mahmut Cibril'e, askeri komuta ise Hafter'e bırakılmıştır.⁴⁹

Halife Hafter 14 Şubat 2014'te televizyondan yaptığı açıklamada askeri öneme sahip noktaların ele geçirildiğini ve Milli Genel Kongre'nin -o dönemki meclisin adı- çalışmalarının durdurulduğunu açıklamıştır. Hükümet ise Hafter'in bu hareketini başarısız bir darbe girişimi olarak yorumlamıştır. Kongre'nin çalışma süresinin uzatılmasının ardından silahlı gruplar parlamentoya girerek ateş açmışlardır. Aynı dönemde ülkenin doğusunda yer alan Sidra Limanı'na izinsiz demir atan Kuzey Kore bandrollü bir petrol gemisine silahlı gruplar tarafından petrol yüklenmesi üzerine Libya Meclisi (MGK), Başbakan Ali Zeydan Hükümeti'nden güvenoyunu çekmiştir. Haziran ayında seçimler yapılmış ancak MGK seçimlere katılımın çok düşük olduğunu öne sürerek sonucu tanımadığını açıklamıştır. Bu açıklamaya bağlı olarak yeni seçilen Temsilciler Meclisi ile MGK'ya bağlı gruplar arasında silahlı çatışma yaşanmış, Temsilciler Meclisi çalışmadığı için Trablus'tan Tobruk kentine taşınmıştır. Tobruk'taki meclisin Halife Hafter'i Libya Ulusal Ordusu'nun komutanı ilan etmesiyle birlikte Libya'da silahlı gruplar üzerinden iktidar savaşı veren iki meclisli bir yapı oluşmuştur.⁵⁰

17 Aralık 2015'te BM'nin girişimiyle Fas'ın Suheyraat kentinde Libya Siyasi Anlaşması imzalanmış, bu anlaşma ile Ulusal Mutabakat Hükümeti Başkanlık Konseyi kurulmuştur. BM, Başkanlık Konseyi'ni Libya'nın tek meşru temsilcisi olarak tanımış fakat Hafter'in de baskısıyla Tobruk'taki meclis yeni hükümet listesini

⁴⁹ A.g.e., 205-208.

⁵⁰ Kökçam, 2020, A.g.y.

onaylamayınca süreç sekteye uğramıştır. BM, NATO ve Avrupa Birliği (AB) gibi uluslararası örgütler Ulusal Mutabakat Hükümeti'ni (UMH) Libya'daki tek meşru hükümet olarak kabul ettiklerini beyan etseler de bu örgütlere üye olan birçok ülke bölgede kendi siyasi çıkarlarını korumak adına Hafter'e destek vermiştir.⁵¹ Bu destekle birlikte Hafter'e bağlı güçler 2017 yılında ülkenin doğusundaki petrol sahalarını ele geçirmiştir.⁵² 2017 Eylül'ünde BM Libya Özel Temsilcisi Gassan Selame üç aşamalı bir eylem planı önermiş; bu planın ilk aşaması Suheyraat Anlaşması'nın revizyonunu, ikinci aşaması ülkedeki tüm tarafları bir araya getirecek ulusal diyalogu, üçüncü aşama ise anayasa reformu ve bu anayasaya bağlı olarak cumhurbaşkanlığı seçimlerini kapsamıştır. Ancak bu planın hiçbir adımı tamamlanamamıştır.⁵³ Hafter, Doğu bölgesi ile birlikte ülke topraklarının çoğu çöl olan yaklaşık üçte ikilik kısmını ele geçirmiştir. UMH, bir yandan Hafter güçleriyle, bir yandan da Libya'daki otorite boşluğundan yararlanarak bölgede etkin olmaya çalışan DAES ile mücadele içerisinde olmuştur.

2019 yılının Nisan ayına gelindiğinde Hafter, UMH'nin kalesi olan ve Libya nüfusunun neredeyse üçte ikisinin yaşadığı Trablus'u ele geçirmek adına operasyon başlatmış, UMH bu girişimin ardından seferberlik ilan etmiştir. Hafter her ne kadar Fransa'dan askeri danışmanlık, BAE'den cephane ve insansız hava aracı, Mısır'dan savaş uçağı ve Rusya'dan Wagner Grup bağlantılı askeri/mali kaynak desteğı sağlamış olsa da uzun bir süre Katar ve Türkiye destekli UMH karşısında kayda değer bir ilerleme gerçekleştirememiştir. 26 Haziran'da UMH güçlerinin Hafter kontrolünde bulunan Giryan kentini geri almasıyla Hafter, Türkiye'ye karşı adeta savaş açmıştır. Bölgede ağır kayıplar veren Hafter güçleri 28 Haziran'da Türkiye-Libya arasındaki sivil uçuşları yasakladıklarını, Libya limanlarına yanaşan Türk gemilerinin

⁵¹ Hafter, yönettiğı gruba Libya Ulusal Ordusu adını vermektedir. Ordu ulusal olmanın ötesinde çok parçalı bir yapıya sahiptir. Hafter'in safları Kaddafi'nin kurduğı Halk Komiteleri'nden radikal gruplara, Sudan'da karanlık bir geçmişi olan Cancavit miliscilerinden Çad'daki isyancılara, Rus paralı askerlerinden Mısır, Fransa ve BAE subaylarına kadar geniş bir yelpazeden oluşmaktadır. Hafter topraklarını genişlettikçe yeni askerlere ihtiyaç duymuş ve çözümü paralı askerlerde bulmuştur. Libya'da varlığı en çok tartışılan Rus paralı asker firması Wagner Grup Hafter adına Libya'da faaliyet göstermektedir. Bunun yanı sıra Mısır, Fransa ve BAE silah/teçhizat yardımıyla bulunmakta ve bu ülkelerden gelen subayların Hafter'e danışmanlık yaptığı öne sürülmektedir.

⁵² "Libya'da Darbeci Hafter'e Bağlı Güçler Kimlerden Oluşuyor?", **TRT**, 28 Aralık 2019, (Çevrimiçi), <https://www.trthaber.com/haber/dunya/libyada-darbeci-haftere-bagli-gucler-kimlerden-olusuyor-449963.html>, 9 Nisan 2020.

⁵³ Kökçam, 2020, Ag.y.

vurulacağını, Türk vatandaşların tutuklanacağını ve Türk firmalarının hedef alınacağını beyan etmiştir.⁵⁴ 2019'un son aylarında Hafter birlikleri operasyonlarını hızlandırmış ve Trablus'a ciddi anlamda yaklaşmıştır. BM'nin sadece Trablus ve Zaviye'yi kapsayan raporuna göre 2019 yılında Libya'da gerçekleşen hava saldırıları sebebiyle 284 sivil yaşamını yitirmiş, 120.000 kişi ise yerinden edilmiştir.⁵⁵ 27 Aralık 2019'da UMH resmi olarak Türkiye'den askeri destek talebinde bulunmuştur. Talebin geldiği dönemde Hafter güçleri Trablus'a yalnızca 9 km'lik bir mesafede bulduklarından, TBMM tatil olan 2 Ocak günü toplanmış ve 325 kabul, 184 ret oyuyla Libya Tezkeresi meclisten geçmiştir. Tezkere kararı 4 Ocak'ta Resmî Gazete'de yayımlanmış, karar ile Cumhurbaşkanı Erdoğan'a süresi, sınırı ve kapsamı kendisince belirlenmek üzere Libya'ya TSK unsurlarını gönderebilmesi için bir yıllık yetki tanınmıştır.⁵⁶ 5 Ocak tarihinde ise Türk askeri Libya'ya ulaşmış ve UMH adına çalışmalarını başlatmıştır.

22 Mart'ta dünyayı etkisi altına alan COVID-19 pandemisi sebebiyle Fransa, Almanya, İtalya ve AB taraflara insani ateşkes çağrısında bulunmuş, her iki taraf da bu çağrıyı kabul ettiklerini açıklamış lakin Hafter dakikalar sonra roketli bir saldırı ile ateşkesi ihlal etmiştir. 25 Mart'ta UMH sivilleri korumak adına artık savunma pozisyonundan saldırı pozisyonuna geçildiğini duyurmuş ve Barış Fırtınası Operasyonu'nu başlatmıştır.⁵⁷ Nisan ayının ortalarına kadar yaklaşık 3000 km²'lik bir alan Hafter güçlerinden temizlenmiş, Türkiye'nin gerek askeri gerekse SİHA ve İHA'larla sağladığı destekle birlikte UMH stratejik açıdan oldukça önemli olan

⁵⁴ Fehim Taştekin, "Türkiye'nin Libya Savaşı: Kesinlikle Tombaladan Çıkmadı", 30 Haziran 2019, (Çevrimiçi), <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2019/06/30/turkiyenin-libya-savasi-kesinlikle-tombaladan-cikmadi>, 6 Mayıs 2020.

⁵⁵ "BM'nin Acı 2019 Libya Raporu", **TRT**, 30 Aralık 2019, (Çevrimiçi) <https://www.trthaber.com/haber/dunya/bmnin-aci-2019-libya-raporu-450399.html>, 5 Nisan 2020.

⁵⁶ Metin Kaan Kurtuluş, "10 Soruda Libya Hakkında Her Şey: Bugüne Nasıl Gelindi, Dünya Neden İlgili, Türkiye'nin Planı Ne?", **T24**, 6 Ocak 2020, (Çevrimiçi), <https://t24.com.tr/haber/10-soruda-libya-hakkinda-her-sey-bugune-nasil-gelindi-dunya-neden-ilgili-turkiye-nin-plani-ne,854962>, 2 Nisan 2020.

⁵⁷ "3 Ülkeden Libya'da Ateşkes Çağrısı", **CNN**, 25 Nisan 2020, (Çevrimiçi), <https://www.cnnturk.com/dunya/3-ulkeden-libyada-ateskes-cagrisi>, 18 Mayıs 2020.

Vatiyye Hava Üssü ve Tarhune kentini Hafter'in elinden alarak bölgede kontrolü sağlamıştır.⁵⁸

Hafter Nisan sonunda 2015'te yapılan Suheyraat Anlaşması'nın hükmünü yitirdiğini söyleyerek kendisini tek yetkili devlet başkanı ilan etmiştir.⁵⁹ UMH'nin başında bulunan Al-Sarraaj bunun bir darbe olduğunu ve sonlandırılması gerektiğini; ABD Trablus Büyükelçisi ise bu tek taraflı ilan sonrası üzüntü duyduklarını belirtmiştir. AB Komisyon Sözcüsü Peter Stano zorla ve şiddet kullanarak uygulanmaya çalışılan bireysel çözümlerin 2015'te imzalanan Libya Siyasi Anlaşmasını ihlal ettiğini, Rusya Dış İşleri Bakanı Sergey Lavrov ise bu durumu kabul etmediklerini açıklamıştır.⁶⁰ Bunlara ek olarak Fransa Dış İşleri Bakanlığı Sözcü Vekili Olivier Gauvin tek taraflı kararlarla çatışmaların sona ermeyeceğini⁶¹; Türk Dış İşleri Bakanlığı ise Hafter'in petrol üretimine abluka uygulayarak halkın ihtiyaçlarının karşılanmasını güçleştirdiğini, çözümü siyasi yollarla değil askeri diktatörlük vasıtasıyla çözmek istediğini ve uluslararası toplumun gecikmeden gereken karşılığı vermesi gerektiğini ifade etmiştir.⁶² 2020 yılının Haziran ayı içerisinde UMH, Hafter güçlerine karşı savaşımını sürdürmüş ve Beni Velid, Esabia ve Sirte kentlerinin kontrolünü sağlamıştır. Bununla birlikte Libya'da önemli bir nüfuz alanına sahip olan ve petrol bölgelerine yakın konumda ikamet eden Tuareg Kabilesi de UMH'ye bağlılığını bildirmiştir. Hafter 7 Haziran'da yaptığı açıklamada Türkiye'nin müdahalesi ile Libya'da dengelerin değiştiğini ve çözümün artık siyasi yollarla aranması gerektiğini

⁵⁸ "Libya'da Son Durum Haritası (Temmuz 2020)", **Stratejik Ortak**, 6 Temmuz 2020, (Çevrimiçi), <https://www.stratejikortak.com/2020/07/libya-son-durum-haritasi.html>, 10 Temmuz 2020.

⁵⁹ Ali Kemal Erdem, "Kendisini Libya'nın Tek Devlet Başkanı İlan Eden Hafter, Neden Şimdi Böyle Bir Karar Aldı?", **Independent Türkçe**, 28 Nisan 2020, (Çevrimiçi), <https://www.indyturk.com/node/170476/haber/kendisini-libyan%C4%B1n-tek-devlet-ba%C5%9Fkan%C4%B1-ilan-eden-hafter-neden-%C5%9Fimdi-b%C3%B0yle-bir-karar>, 10 Mayıs 2020.

⁶⁰ "Kendisini Devlet Başkanı İlan Eden Hafter'e ABD, Rusya ve AB'den Tepki", **Sabah**, 28 Nisan 2020, (Çevrimiçi), <https://www.sabah.com.tr/dunya/2020/04/28/kendisini-devlet-baskani-ilan-eden-haftere-abd-rusya-ve-abden-tepki>, 5 Mayıs 2020.

⁶¹ "Fransa'dan Hafter'in Devlet Başkanlığı İlanına Tepki", **NTV**, 29 Nisan 2020, (Çevrimiçi), <https://www.ntv.com.tr/dunya/fransadan-hafterin-devlet-baskanligi-ilanina-tepki,D4Mpse6JxUWaZlkdgZltjw>, 12 Mayıs 2020.

⁶² "Dışişleri Bakanlığı'ndan Hafter'in Libya'da Kendini Devlet Başkanı İlan Etmesine Tepki: Uluslararası Toplum Karşılık Vermeli", **T24**, 29 Nisan 2020, (Çevrimiçi), <https://t24.com.tr/haber/disisleri-bakanligi-ndan-hafter-in-libya-da-kendini-devlet-baskani-ilan-etmesine-tepki-uluslararasi-toplum-karsilik-vermeli,875668>, 8 Mayıs 2020.

belirterek ateşkes çağrısında bulunmuştur. Hafter ve destekçisi Mısır lideri Sisi'nin ortaklaşa sundukları, ateşkes talebini içeren Kahire Bildirgesi; Suudi Arabistan, Bahreyn, Ürdün, BAE, ABD, Rusya ve Fransa'dan da destek almıştır.

Haziran itibariyle sıcak savaşın durduğu Libya'da, sonbahar ayları Fayez El-Sarraj cephesinde kırılmaların yaşandığı bir zaman dilimine karşılık gelmiştir. Fransa ve Mısır gibi Hafter'i destekleyen ülkelerle görüşmelerini sıklaştıran Sarraj Eylül ayında istifa edeceğini açıklamış, ardından siyasal düzlem sağlıklı bir biçimde kurulana dek görevi yürüteceğini duyurmuştur. 23 Ekim 2020 tarihinde BM Genel Sekreteri'nin Libya Özel Temsilcisi Stephanie Williams arabuluculuğunda UMH'nin askeri kanadı ve Libya Ulusal Ordusu'ndan beşer temsilcinin katılımı ile oluşturulan 5+5 Libya Ortak Askeri Komisyonu, UMH ile Tobruk arasındaki ateşkesi kalıcı hale getiren anlaşmayı imzalamıştır.⁶³ 9 Kasım 2020'de ise Tunus'ta BM önderliğinde, ülkede savaşan tarafların siyasi temsilcileri ve tüm bölgelerin yerel liderlerinden oluşan 75 kişilik bir *Libya Siyasi Diyalog Forumu* oluşturulmuştur. Forumda, Sarraj'ın istifası sonrasında seçimlerin ne zaman gerçekleşeceği ve geçen zaman diliminde ülkeyi yönetecek geçici heyet üzerine görüşülmüştür.⁶⁴ Bu görüşmeler sonucunda 24 Aralık 2021 tarihinde ülke genelinde parlamento ve başbakanlık seçimlerine gidilmesine ve bu sürece kadar ülkenin; başbakanlığını Abdulhamid Muhammed'in üstlendiği ve içerisinde kendisiyle birlikte dört kişinin yer aldığı *Başkanlık Konseyi* tarafından yönetilmesi üzerine uzlaşa sağlanmıştır.⁶⁵

4. Pastadan Pay Alma Sorunsalı: Kim Libya'dan Ne İstiyor?

2014 yılı Libya'daki savaşımın uluslararası platforma taşınmasında milat olmuştur. 2014'ten 2016'ya kadar Hafter'in en büyük destekçilerinden biri olan BAE, İsrail lobileri ile birlikte birçok aşiret ve siyasi güçle bağlantı kurarak yetki alanını genişletmiş, 2016 yılında El-Kadim Hava Üssü'nü inşa ederek Libya'da askeri gücünü

⁶³ "Libya'da Taraflar Yeni Seçim Tarihinde Uzlaştı: 24 Aralık 2021", **BBC**, 13 Kasım 2020, (Çevrimiçi), <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54935752>, 16 Mart 2021.

⁶⁴ "Libya'da Seçim Süreci Başladı", **DW**, 1 Şubat 2021, (Çevrimiçi), <https://www.dw.com/tr/libyada-se%C3%A7im-s%C3%BCreci-ba%C5%9Flad%C4%B1/a-56404631>, 16 Mart 2021.

⁶⁵ "Libya'da Geçiş Yönetimi Belirlendi", **Gazete Duvar**, 5 Şubat 2021, (Çevrimiçi), <https://www.gazeteduvar.com.tr/libyada-gecis-yonetimi-belirlendi-haber-1512491>, 16 Mart 2021.

konuşlandırmıştır. Bununla birlikte Mısır, NATO müdahalesinde önemli rol oynamış ve aşiretleri organize ederek ülkede siyasal faaliyetlerini sürdürme çabası içerisinde olmuştur. Rusya kendisine askeri üs verebilecek bir gücün iktidar olmasını istediğinden tarafını bu doğrultuda seçmeye gayret göstermiş, Fransa da çıkarları doğrultusunda Hafter'i destekleyince UMH tek meşru merci kabul edilmesine rağmen uluslararası arenada yalnız kalmıştır.⁶⁶ Bu ülkeler Hafter'in askeri bir figürden, siyasal bir figüre dönüşmesinde etkili olmuşlar, bundan dolayı Türkiye ile yapılan mutabakatlar hem UMH hem de Türkiye adına önem kazanmıştır.⁶⁷ UMH'nin darbeci olarak lanse ettiği Hafter'in dış güçlerden daha fazla destek almasının sebebinin destekleyen ülkelerin çıkarlarına aldığı yardımlar karşılığında cevap verebilecek, yönlendirilebilme ihtimali daha olağan taraf olmasından kaynakladığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Libya'da bulunan aktörleri ve zikredilen aktörlerin bölgede bulunma amaçlarını daha yakından inceleyecek olursak; radikal İslam'la mücadele edilmesi bakımından Hafter'in desteklenmesi gerektiğini düşünen BAE Hafter ve Sarraj arasında yürütülen müzakerelere ev sahipliği yapmış; Sarraj, Hafter'in başkan olmasını kabul etmediğinden bu görüşmeler sonuçsuz kalmıştır. ABD, İsrail ve Suudi Arabistan ile olan yakınlığıyla bilinen BAE iddialara göre Hafter'in en büyük mali destekçilerinden birisidir. Bununla birlikte, BAE'nin sosyal medyada Hafter adına yürütülen propagandalarda faal olarak rol aldığı bilinmektedir. Hafter'in bir diğer destekçisi Mısır, 2013'teki darbeyle Sisi'nin göreve gelmesinden bu yana ülkesi içindeki İslamcı gruplarla savaş halindedir. UMH lideri Sarraj'ın bu gruplara destek verdiğini düşünen Mısır yönetimi, Hafter'in yanında saf tutmuş durumdadır. Ayrıca Mısır Körfez Savaşı'ndan beri Libya'dan ucuz petrol almakta ve sahip olduğu bu avantajı kaybetmek istememektedir. Sisi, Libya'nın yeniden yapılanma sürecinde kendi şirketlerinin ve işçilerinin rol almasını arzu etmektedir. Uzunca bir süre iki tarafla da görüşen Rusya'nın ise, 2019 yılı itibarıyla Hafter saflarına kaydığı gözlenmektedir. Temel amaçları enerji anlaşmalarını devam ettirmek olan Ruslar Suriye'deki

⁶⁶ Tanrıverdi Yaşar, A.g.y.

⁶⁷ Emrah Kekilli, "SETA Web Panel: Orta Doğu'nun Çatışma Gündemi Libya", 22 Nisan 2020, (Çevrimiçi), <https://www.youtube.com/watch?v=hKikKupmego>, 2 Mayıs 2020.

pozisyonlarını da kaybetmemek adına Libya’da iktidara yakın olan tarafla birlik olmanın faydalı olacağı kanısındadırlar.⁶⁸ Rusya bölgedeki Rus hakimiyetini artırmak amacıyla Hafter’e Wagner Grup vasıtasıyla destek olmaktadır. Rus hükümeti, şirket ile arasında bir bağ olmadığını öne sürse de şirketin varlığı Rusya’nın Afrika’daki varlığını artırması ile paralellik göstermektedir. Wagner Grup, Türkiye’nin gündemine Erdoğan’ın şu konuşması ile girmiştir; “*Sormak lazım Libya’da bulunan, 5 bini Sudan’dan, 2 bini Rusya’dan Wagner diye girenler hangi sıfatla geldiler, orada ne işleri var, ne bağlantıları var?*”. İddialara göre şirketin sahibi, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin’e yakınlığı ile bilinen Yevgeny Pregoşhin’dir. Pregoşhin sahip olduğu catering şirketi ile Rusya Devlet Başkanlığı’nın yiyecek ve içecek ihtiyacını karşılamaktadır. *Kremlin Aşçısı* olarak bilinen Pregoşhin medya ajansları, petrol ve madencilik şirketleri de işletmektedir. Ayrıca Putin döneminde aldığı yüksek tutarlı ihalelerle de adını sıkça duyuran Pregoşhin’in ismi 2016 yılında ABD seçimlerine Trump lehine müdahale ettiği gerekçesiyle de duyulmuştur. Sahte haber yaparak halkı manipüle etmek amacıyla *trol fabrikalarını* kurduğu düşünülen Pregoşhin, bu sebepten ötürü 2018 yılında ABD’nin yaptırım listesine dahi alınmıştır.⁶⁹ Wagner’in ne zaman ortaya çıktığı bilinmemekle birlikte ilk olarak Rusya’nın Kırım’ı ilhak ettiği dönemde görüldükleri düşünülmektedir. Suriye’de rejimin yanında yer aldıkları bilinen grup; Madagaskar, Zimbabve, Sudan, Venezuela, Orta Afrika Cumhuriyeti ve Libya gibi ülkelerde faaliyet göstermektedir. Rus şirketlerinin özellikle enerji alanında Afrika’daki ülkelere yatırım yapabilmek amacıyla bu gruptan faydalandıkları belirtilmiştir. Wagner Grup’un Libya’da savaşmak dışında Hafter lehine propaganda yaptığı ve bölge halkına BAE’den gelen paralarla rüşvet verdiği de gündeme gelen iddialar arasındadır.⁷⁰ Hafter, 2020 yılının başında Moskova’ya gelerek Devlet

⁶⁸ “Libya’daki En Önemli Siyasi Aktörler Hangi Ülkeler ve Kim Ne İstiyor?”, **BBC**, 2 Ocak 2020, (Çevrimiçi), <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50976809>, 13 Nisan 2020.

⁶⁹ Dildar Baykan, “ABD’den Wagner Grubunun Başındaki Pregoşhin’e Yönelik Yeni Yaptırımlar”, **Anadolu Ajansı**, 15 Temmuz 2020, (Çevrimiçi), <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abdden-wagner-grubunun-basindaki-prigozhine-yonelik-yeni-yaptirimlar/1911980>, 21 Haziran 2021.

⁷⁰ “Wagner Grubu: Libya’daki Rus Paralı Askerler Hakkında Neler Biliniyor?”, **BBC**, 7 Ocak 2020, (Çevrimiçi), <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51008162>, 11 Nisan 2020.

Başkanı Vladimir Putin, Savunma Bakanı Sergey Şoygu ve Wagner Grup'un sahibi Yevgeny Pregozhin ile görüşme gerçekleştirmiştir.⁷¹

Libya'da yer alan bir diğer aktör ABD, NATO'nun hava operasyonlarında ve Libya'nın uçuşa yasak bölge ilan edilmesinde büyük rol oynamıştır. ABD tutumunu açık bir biçimde belirtmemiş olmakla birlikte Hafter'i desteklemektedir. ABD vatandaşı olan ve uzun yıllar orada ikamet eden Hafter'in CIA ile bağlantısı olduğu düşünülmektedir. Hafter, Trablus'a yönelik taarruz başlattığında dönemin ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı John Bolton ile görüşmüş ve onayını almıştır. ABD ayrıca BM Güvenlik Konseyi'nde gündeme gelen, Hafter'in Libya'daki çatışmalardan sorumlu olduğuna dair karar taslağının sunulmasına engel olmuştur. Bununla birlikte ABD'li lobi şirketi *Linden Strategies*'in Hafter adına çalıştığı ve yine ABD menşeli *Harbour Group* ile *Patton Boggs* gibi lobi firmalarının sürece dahil oldukları bilinmektedir.⁷²

Libya ile tarihi geçmişi olan İtalya da bölgeyi yakından takip eden ülkeler arasındadır. İtalya özellikle yeni oluşabilecek mülteci akınını durdurmak için UMH ile çalışmaktadır. Afrikalı mültecilerin çıkış noktasını Libya oluştururken, İtalya Avrupa'daki ilk durak olarak görülmektedir. İtalya ile çıkarları pek örtüşmeyen Fransa'nın öncelikli hedefi ise İslami gruplarla mücadele etmektir. Bunun için Libya-Çad sınırına ara ara hava saldırıları düzenleyen Fransa, Hafter'le çatışan gruplara karşı da saldırı düzenlemekte, böylece Hafter'in ilerlemesini kolaylaştırmaktadır.⁷³

Türkiye, olayların baş gösterdiği ilk aylarda olası NATO müdahalesine karşı çıkmış, sonrasında ise Kaddafi'nin artık halkın sesine kulak vermesi ve gitmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu doğrultuda NATO müdahalesi desteklenmiş ve Kaddafi'nin düşüşü sonrası Ankara, Ulusal Geçiş Konseyi'ni Libya halkının tek temsilcisi olarak tanımıştır. Bu doğrultuda 2 Eylül 2011'de Trablus'a büyükelçi atayan ilk ülke Türkiye

⁷¹ Selami Kökçam, "Libya'da Müzakere Masası Kuruluyor: Kim Ne İstiyor?", **TRT**, 17 Eylül 2019, (Çevrimiçi), <https://www.trthaber.com/haber/dunya/libyada-muzakere-masasi-kuruluyor-kim-ne-istiyor-431147.html>, 15 Mayıs 2020.

⁷² A.g.y.; Shana Marshall, "Polishing the Police State: PR Campaigns and Authoritarian Image Building In the Middle East", **APSA 2011 Annual Meeting Paper**, 2011, s. 15-17.

⁷³ "Libya'daki En Önemli Siyasi Aktörler Hangi Ülkeler ve Kim Ne İstiyor?", **BBC**, 2 Ocak 2020, (Çevrimiçi), <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50976809>, 13 Nisan 2020.

olmuştur.⁷⁴ İki hükümetin ortaya çıkması ile birlikte Türkiye, Müslüman Kardeşler’e yakınlığı ile dikkat çeken BM destekli Sarraj hükümetinin yanında yer almıştır. Türk yönetimi Kasım 2019’da Sarraj hükümeti ile deniz yetki alanları ve güvenlik konusunda iş birliği anlaşması imzalamıştır. Bu anlaşmaların uygulanabilmesi adına Trablus hükümetinin görevde kalması Türkiye için önem arz etmiş, bu doğrultuda UMH’ye ciddi yardımlar yapılmıştır.

Libya için uluslararası arenada birçok önemli zirve düzenlenmiştir. İlki Mayıs 2018’de Macron aracılığıyla Fransa’da yapılmıştır. Zirvede Sarraj ve Hafter bir araya gelmiş, İtalya ise görüşmelere davet edilmemiştir. Yapılan toplantıda 10 Aralık 2018’de seçimlere gidilmesine yönelik karar çıkmış olsa da seçimler olmamış aksine kutuplaşma daha da artmıştır. İtalya, Paris’teki zirvede dışlanmasının ardından muhtemel göçü önleme ve ekonomik çıkarları korumak adına Palermo kentinde ikinci bir zirve düzenlemiştir. BM temsilcilerinin de olduğu toplantıya otuza yakın ülke katılmıştır. Bu zirvede Hafter kendisinin katıldığı bir oturuma Türkiye ve Katar’ın katılmasını istemeyince Türkiye konferansın başlamasından bir gün sonra çekilme kararı almış, Türk heyetini temsilen Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fuat Oktay yaşananlar karşısında Türkiye’nin derin bir hayal kırıklığına uğradığını ifade etmiştir.⁷⁵ Üçüncü zirve Ocak 2020’de Berlin’de toplanmıştır. Katılımcı ülkeler zirvede 55 maddelik bir anlaşma üzerinde fikir birliğine varmışlardır. Buna göre ülkeler Libya’da tansiyonun düşürülmesi ve kalıcı ateşkesin sağlanması adına çalışacaklarını deklare etmişlerdir. Ayrıca silah ambargosu konusuna tekrar vurgu yapılmış ve ülkeler tarafları hem finansal hem de askeri anlamda desteklememeleri konusunda uyarılmışlardır.⁷⁶ Katılımcılar, silahlı çatışmalara dahil olmama ve Libya’nın iç işlerine karışmama konusunda anlaşmaya varmış olsalar da bu kararın ne kadar uygulanacağı muallaktır.

⁷⁴ Enis Günaydın ve Reuters, “Türkiye Libya Konferansından Çekildi: Krizin Arka Planı”, **Euronews**, 13 Aralık 2018, (Çevrimiçi), <https://tr.euronews.com/2018/11/13/libya-da-istikrar-isteyen-rakip-liderler-italya-da-zirvede-bulusuyor>, 18 Nisan 2020.

⁷⁵ Günaydın ve Reuters, A.g.y.

⁷⁶ “Berlin Konferansı – 55 Maddelik Libya Barış Planında Ne Var?”, **BBC**, 20 Ocak 2020, (Çevrimiçi), <https://www.bbc.com/turkce/51171224>, 9 Mayıs 2020.

Libya'daki krizin perde arkasında yatan ve belki de ülkedeki dengeleri en fazla etkileyen mesele Doğu Akdeniz'de yaşanan yer kapma mücadelesidir. 2010 yılında Doğu Akdeniz'de 8 milyar varillik petrol ve 3,5 trilyon metreküplük doğalgaz keşfedilmiştir.⁷⁷ Sadece keşfedilen doğalgazın bugün Azerbaycan'ın sahip olduğu doğalgaz rezervlerine eşit olduğu düşünüldüğünde Doğu Akdeniz, bölgeye kıyısı olan ülkelerin enerjide dışa bağımlılıklarını sonlandırmak adına önem arz etmektedir.⁷⁸ Ancak burada hak iddia eden ülkeler -Türkiye, KKTC, GKRY, Yunanistan, İtalya, Suriye, Lübnan, İsrail, Mısır, Libya, Tunus- münhasır ekonomik bölge (MEB)⁷⁹ konusunda anlaşamamakta, bazı ülkeler ise belirlenen sınırlara rağmen bu çizgileri görmezden gelmektedir.⁸⁰ Örneğin Yunanistan, Libya'daki iç karışıklıktan yararlanarak ülkenin 39.000 km²'lik deniz alanını işgal etmiş, Libya'da o dönem istikrarlı bir yönetim olmadığından bu duruma sessiz kalınmıştır. Türkiye, Yunanistan'ın Doğu Akdeniz'de söz hakkı olmadığını belirtmiş, bunun üzerine Yunanistan Mısır'la yakınlaşmıştır.⁸¹ Doğu Akdeniz konusunda erken hareket eden ülkelerden biri olan GKRY; 2003'te Mısır, 2007'de Lübnan ve 2010'da İsrail ile MEB anlaşması yapmıştır.⁸² Ancak KKTC, GKRY ile MEB konusunda anlaşamamakta ve GKRY'nin kendi alanını işgal ettiğini savunmaktadır.

1792 km ile Doğu Akdeniz'de en uzun ana kara kıyı uzunluğuna sahip olan Türkiye, Doğu Akdeniz ve MEB konusunda geç de olsa kararlı adımlar atmaya başlamıştır. Daha önce Mısır ve KKTC ile MEB anlaşması yapmış olan Türkiye yeni müttefik

⁷⁷ "Doğu Akdeniz'de Neler Oluyor?", CNN, 12 Temmuz 2019, (Çevrimiçi), <https://www.cnnturk.com/turkiye/dogu-akdenizde-neler-oluyor>, 5 Haziran 2020.

⁷⁸ "Paylaşılmayan Deniz: Doğu Akdeniz'de Türkiye'siz Denklem Mümkün mü", Anadolu Ajansı, 18 Aralık 2019, (Çevrimiçi), <https://www.youtube.com/watch?v=T7WNkatppxw>, 19 Nisan 2020.

⁷⁹ Kıta sahanlığı ve MEB, kıyıdan yaklaşık 22 km uzaklığa kadar ilan edilebilmekte ve ülkenin bir parçası sayılan kara sularına nispeten daha geniş alanları kapsamaktadır (22 km = 12 deniz mili). Bu genişlik kimi zaman 200 deniz milini bulabilmektedir. Münhasır yetki, deniz alanındaki canlı/cansız tüm varlıkları kapsamaktadır. Doğu Akdeniz'in dar bir deniz olması ise -en uzun noktada dahi mesafe 300 deniz milidir- ülkelerin münhasır ekonomik bölgelerini belirlemelerini zorlaştırmaktadır.

⁸⁰ Yücel Acer, "Analiz: Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanları ve Türkiye-Libya Mutabakatı", SETA, s. 8-9, 23 Aralık 2019, (Çevrimiçi), <https://www.setav.org/analiz-dogu-akdenizde-deniz-yetki-alanlari-ve-turkiye-libya-mutabakati/>, 22 Mayıs 2020.

⁸¹ "Doğu Akdeniz'de Neler Oluyor?", CNN, 12 Temmuz 2019, (Çevrimiçi), <https://www.cnnturk.com/turkiye/dogu-akdenizde-neler-oluyor>, 5 Haziran 2020.

⁸² Veysel Kurt, "5 Soru: Türkiye'nin Libya'ya Asker Gönderme Tezkeresi", SETA, 2 Ocak 2020, (Çevrimiçi), <https://www.setav.org/5-soru-turkiyenin-libyaya-asker-gonderme-tezkeresi/>, 21 Nisan 2020.

arayışında aradığı bağı Trablus'ta bulmuştur.⁸³ Kasım 2018'de Hulusi Akar Trablus'a gitmiş ve Libya ile Türkiye arasında geliştirilebilecek ortaklıklar hakkında bilgi almıştır. Bu ziyaretin ardından UMH lideri Sarraj, Türkiye'ye iadeziyarete bulunmuş ve Türkiye ile Libya arasında 27 Kasım 2019'da "*Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası*" imzalanmıştır. Böylece iki ülkenin karşılıklı kıyıları arasında 29,9 km'lik MEB sınırı belirlenmiştir. Bu mutabakat 7 Aralık 2019'da Resmî Gazete'de yayımlanmıştır. Ayrıca anlaşma kapsamında hem Türkiye hem Libya gelecekte diğer ülkelerle MEB sınırlandırılmasına dair yapacakları anlaşmalarda birbirlerine danışmakla yükümlü kılınmıştır. Mutabakat sonrası Yunanistan, Libya Büyükelçisi'ni sınır dışı etmiş⁸⁴; bu anlaşma ile Türkiye 26 Temmuz 2019'da GKRY, Yunanistan, İsrail, İtalya, Ürdün ve Filistin Enerji Bakanlarının katılımıyla Mısır'ın ev sahipliğinde gerçekleşen Doğu Akdeniz Gaz Forumu'na bir nebze de olsa cevap vermiştir.⁸⁵ Oldukça kapsamlı olan mutabakat havadan, karadan ve sudan askeri desteği kapsamakla birlikte eğitim, teknik bilgi, beceri geliştirme, istihbarat gibi alanlarda iş birliği ile terör ve yasadışı göçle mücadeleyi kapsamaktadır.⁸⁶ Türkiye anlaşmanın muhafaza edilmesi adına Trablus hükümetinin korunması gerektiğinin farkındadır. Yapılan mutabakat Türkiye'nin Libya'daki varlığını meşrulaştırmak adına önemlidir. Bir önceki bölümde bahsedildiği üzere Libya bu anlaşmaya dayanarak Türkiye'den askeri destek talebinde bulunmuş; bu çağrı "*davet ile müdahale*" ekseninde değerlendirildiğinden uluslararası hukuka uygun bir biçimde gerçekleşmiştir. 2011 yılında BM'de Libya adına çıkarılan 1970 sayılı silah ambargosu kararı Türkiye'nin önünde bir engel olarak gözükse de BM uçuşa yasak bölge ve silah ambargosuna bakılmaksızın devletlerin sivilleri korumak adına gerekli her türlü önlemi alabileceklerini beyan etmiştir.⁸⁷ Fakat görüldüğü üzere bu beyan net olmamakla birlikte yoruma açıktır.

⁸³ Metin Kaan Kurtuluş, A.g.y.

⁸⁴ Yücel Acer, Ag.y., s. 11-14.

⁸⁵ "Paylaşılmayan Deniz: Doğu Akdeniz'de Türkiye'siz Denklem Mümkün mü", **Anadolu Ajansı**, 18 Aralık 2019, (Çevrimiçi), <https://www.youtube.com/watch?v=T7WNkatppxw>, 19 Nisan 2020.

⁸⁶ "Libya Tezkeresi: Türkiye'nin Stratejisi Ne?", **BBC**, 26 Aralık 2019, (Çevrimiçi), <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-50918216>, 7 Mayıs 2020.

⁸⁷ Veysel Kurt, A.g.y.

Doğu Akdeniz’de bugüne kadar İsrail, Mısır ve GKRY rezerv bulmuş; kıta sahanlığı konusunda Yunanistan ve GKRY ile anlaşamayan Türkiye ilk olarak 2018 yılında GKRY’nin KKTC’ye danışmadan arama faaliyetlerini başlatması üzerine Doğu Akdeniz sularına inmiştir. Türkiye’nin şu an bölgede iki sismik -Barbaros Hayrettin ve Oruç Reis- ve iki sondaj gemisi -Yavuz ve Fatih- bulunmaktadır. Türkiye adına Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı Doğu Akdeniz’de çalışmalarını sürdürmektedir. Türkiye’nin ileride gerçekleşebilecek olası ittifaklara karşı kapısını komşu ülkelere kapatmaması gerektiği fakat görünürde diğer aktörlerle masaya oturulabilmesi adına dış politikada tavizler verme durumunda kalınabileceği aşikârdır.⁸⁸ Mısır’da Sisi ile olan ilişkiler, GKRY ve Yunanistan’la geçmişte yaşanan sorunlar düşünüldüğünde tüm bunlar Türkiye için köklü dış politika değişimi anlamına gelmektedir.

Sonuç

II. Dünya Savaşı sırasında Çöl Tilkisi lakaplı Alman Mareşal Erwin Rommel Libya topraklarından İngilizleri püskürtmeyi başardığında Winston Churchill şu sözleri söylemişti; *“Bu her şeyin sonu değildir. Sonun başlangıcı bile değildir. Bu olsa olsa başlangıcın sonudur”*.⁸⁹ İşte bugün hâlen savaşın sürdüğü bu değerli topraklarda yaşananlar derin bir tarihe dayanan çıkar çatışmasının yansımalarıdır. Henüz 27 yaşındayken kansız bir darbe ile göreve gelen Muammer Kaddafi’nin 42 yıl gibi uzun soluklu bir iktidarının olacağını çoğu kişi tahmin edemezdi. Görevinin ilk yıllarında petrol gelirlerinin ülkeye akmasını sağlayan lider ekonomik anlamda olumlu adımlar atsa da demokratikleşme konusunda aynı performansı gösterememiş ve İslam ile sosyalizmi sentezlediğini savunduğu sözde yerelliğe önem veren yönetim biçiminin arkasında otoriterliğini inşa etmiştir. Petrolü millileştirmesi, Arap Birliği söylemleri, Batı tarafından terör örgütü olarak görülen grupları finanse etmesi ve dış güçlere karşı tavizsiz tavrıyla Kaddafi Batılı devletlerce seilmeyen ve indirilmesi gereken bir lider olarak görülmüştür. Buna karşın birçok farklı aşiretin ve grubun yer almasından ötürü kontrol etmenin zor olduğu ve sahip olduğu doğal zenginliklerden faydalanmak

⁸⁸ Furkan Polat, “Perspektif: Devrim Sonrası Türkiye’nin Libya Politikası Kırılmalar ve Riskler”, 18 Ocak 2020, (Çevrimiçi), <https://www.setav.org/perspektif-devrim-sonrasi-turkiyenin-libya-politikasi-kirilmalar-ve-riskler/>, 1 Haziran 2020.

⁸⁹ Prashad, A.g.e., s. 110.

isteyen devletlerin kapısında beklediği Libya'yı 42 yıl gibi inanılması güç bir zaman dilimi boyunca yönetmeyi başarmıştır. Orta Doğu ve Afrika coğrafyasının kaderleri düşünüldüğünde ülkeyi dış tehditlerden koruması ve parçalanmaya oldukça müsait olan bir alanda bütünlüğü sağlayabilmesi Kaddafi'nin belki de ülkesi adına sağladığı en önemli katkı olmuştur.

Libya 2000'li yıllarda ekonomik anlamda iyi denebilecek bir konumdayken insan hakları, demokrasi ve ifade özgürlüğü gibi alanlarda her dikta rejiminde olduğu gibi sınıfta kalmıştır. Arap Baharı'nın rüzgarları Libya'ya doğru esmeye başladığında halk sokaklara dökülmüş ve Kaddafi'den yönetimi bırakmasını istemiştir. Sekiz aylık mücadele ve meşruluğu tartışmalı olan NATO operasyonları sayesinde Kaddafi iktidardan indirilmiş ve halk tarafından linç edilerek hayatını kaybetmiştir. NATO bombardımanları ülkede 14 milyar dolarlık zarara mâl olmuştur. Hastane ve okulların çoğu yaşanan olaylar sebebiyle kapatılmış ve yaklaşık iki milyon insan yerinden edilmiştir. Libya'da yönetimi Ulusal Geçiş Konseyi devralmış ve ilk seçimler 2012 yılında gerçekleşmiştir. Ancak siyasi istikrar bir türlü sağlanamamış ve Libya farklı hükümetlerle, birçok aşiretin ve dış güçlerin çatıştığı bir savaş alanına dönüşmüştür. Günümüzde Türkiye, Libya'da yaşananları Doğu Akdeniz'deki gerilimden ayrı görmemektedir. Bölgede bulunan doğalgaz ve petrol uğruna birçok ülke mücadele etmeyi sürdürürken Türkiye de iki sismik ve iki sondaj gemisiyle alanda çalışmalarını yürütmektedir. Bölgeden çıkarılacak enerji kaynaklarının Avrupa pazarına naklinin en ekonomik yolunun Türkiye'deki mevcut boru hatları marifetiyle gerçekleşebileceği açıktır. Ayrıca hidrokarbon nakil hatları boyutuyla da Türkiye bölgedeki aktörler arasında en avantajlı ülke konumundadır. Libya ile yapılan kıta sahanlığı ve iş birliği anlaşmalarının korunması adına UMH'nin iktidarda kalması gerektiğini düşünen Ankara'nın yardımlarıyla hükümet 2020 yılının son aylarında Hafter birlikleri karşısında ilerleme sağlamış ve Hafter ateşkes çağrısında bulunmak durumunda kalmıştır. Fakat herhangi bir çözüme ermeyen bu denklem Sarraj'ı istifaya götürmüş ve Libya 24 Aralık 2021'de yapılması öngörülen seçimlere kadar dört kişiden oluşan *Başkanlık Konseyi* vasıtasıyla yönetilmeye başlamıştır. Bununla birlikte ülkenin her ne kadar bu konsey tarafından yönetileceği varsayılsa da Türkiye nezdinde darbeci bir asker olarak görülen Hafter sadece bu tanımdan ibaret değil yerel, bölgesel ve küresel

anlamda iç içe geçmiş birçok güç unsurunun kompleks bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkenin hâlen yaklaşık üçte ikilik kısmını elinde bulunduran Hafter'ın durumunu onu finanse eden dış güçlerin alacağı tavır belirleyecektir. Günümüzde jeopolitik güç mücadelesinde uluslararası hukukun her daim uygulanmadığı düşünüldüğünde Türkiye bu kaotik tabloda; UMH ile yaptığı münhasır ekonomik bölge mutabakatını koruma, Vatiyye Hava ve Misrata Deniz Üssü gibi stratejik öneme sahip alanlarda varlık gösterme, bölgedeki askeri ve ekonomik varlığını sürdürme ve yeni kurulacak düzende yerini alabilmek adına pragmatik adımlar atmaya sürdüremelidir. Libya gibi, farklı global ve etnik unsurların entegre olduğu bir coğrafyada geniş tabanlı yeni bir siyasal denklemin kurulmasının zaman alacağı aşikârdır. Ülkenin federal bir yapılanmaya gitmesi veyahut toprak bütünlüğünü koruyabilme olasılığını ise zaman gösterecektir.

Kaynakça

Anadolu Ajansı (AA): (2020, 4 Ocak), “*Libya'nın Karanlık Yüzü: Halife Hafter*”, (Çevrimiçi), 7 Nisan 2020 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/libya-nin-karanlik-yuzu-halife-hafter/1692354> adresinden erişildi.

Anadolu Ajansı (AA): (2019, 18 Aralık), “*Paylaşılamayan Deniz, Doğu Akdeniz'de Türkiye'siz Denklem Mümkün mü?*” (Çevrimiçi), 19 Nisan 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=T7WNkatppxw> adresinden erişildi.

Acer, Yücel: (2019, 23 Aralık), “*SETA Analiz: Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanları ve Türkiye-Libya Mutabakat*”, 22 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.setav.org/analiz-dogu-akdenizde-deniz-yetki-alanlari-ve-turkiye-libya-mutabakati/> adresinden erişildi.

Baxter, Brian: (2011, 5 Temmuz), “*Libyan Rebels Hire Patton Boggs*”, **The Am Law Daily**, (Çevrimiçi), <https://amlawdaily.typepad.com/amlawdaily/2011/07/libya-rebels-patton-boggs.html>, 13 Mart 2021.

Baykan, Dildar: (2020, 15 Temmuz), “ABD'den Wagner Grubunun Başındaki Pregozhin'e Yönelik Yeni Yaptırımlar”, **Anadolu Ajansı**, (Çevrimiçi),

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abdden-wagner-grubunun-basindaki-prigozhine-yonelik-yeni-yaptirimlar/1911980>, 21 Haziran 2021.

BBC: (2017, 12 Haziran), “*Seyfülislam Kaddafi: Libya’da 6 yıl Sonra Serbest Bırakılan Eski Varis*”, (Çevrimiçi), 14 Nisan 2020 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40246155> adresinden erişildi.

BBC: (2020, 2 Ocak), “*Libya’daki En Önemli Siyasi Aktörler Hangi Ülkeler ve Kim Ne İstiyor?*”, (Çevrimiçi), 13 Nisan 2020 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50976809> adresinden erişildi.

BBC: (2020, 20 Ocak), “*Berlin Konferansı- 55 Maddelik Libya Barış Planında Ne Var?*”, (Çevrimiçi), 9 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/51171224> adresinden erişildi.

BBC: (2020, 2 Ocak), “*Libya Tezkeresi: Türkiye’nin Stratejisi Ne?*”, (Çevrimiçi), 7 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-50918216> adresinden erişildi.

BBC: (2020, 7 Ocak), “*Wagner Grubu: Libya’daki Rus Paralı Askerler Hakkında Neler Biliniyor?*”, (Çevrimiçi), 11 Nisan 2020 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51008162> adresinden erişildi.

BBC: (2020, 13 Kasım), “*Libya’da Taraflar Yeni Seçim Tarihinde Uzlaştı: 24 Aralık 2021*”, (Çevrimiçi), 16 Mart 2021 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54935752> adresinden erişildi.

CNN: (2009, 23 Eylül), “*Kaddafi BM’yi Yerden Yere Vurdu*”, (Çevrimiçi), <https://www.cnnturk.com/2009/dunya/09/23/kaddafi.bmyi.yerden.yere.vurdu/544667.0/index.html> adresinden 5 Mayıs 2020 tarihinde erişildi.

CNN: (2011, 25 Mart), “*Komuta NATO’da Hava Üssü İzmir’de*”, (Çevrimiçi), <https://www.cnnturk.com/2011/dunya/03/25/komuta.natoda.hava.ussu.izmirde/611062.0/index.html> adresinden 17 Nisan 2020 tarihinde erişildi.

CNN: (2019, 12 Temmuz), “*Doğu Akdeniz’de Neler Oluyor?*”, (Çevrimiçi), 5 Haziran 2020 tarihinde <https://www.cnnturk.com/turkiye/dogu-akdenizde-neler-oluyor> adresinden erişildi.

CNN: (2020, Nisan 25), “3 Ülkeden Libya’da Ateşkes Çağrısı”, 18 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.cnnturk.com/dunya/3-ulkeden-libyada-ateskes-cagrisi> adresinden erişildi.

Demirtaş, Muhammed Salih: “Türkiye-Libya İlişkilerinin Tarihten Günümüze Seyri”, **Umran Dergisi**, Sayı: 287, 2018.

Doğan, Gürkan & Durgun, Bülent: “Arap Baharı ve Libya: Tarihsel Süreç ve Demokratikleşme Kavramı Çerçevesinde Bir Değerlendirme”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (15) 01, 61-90.

DW: (2021, 1 Şubat), “Libya’da Seçim Süreci Başladı”, (Çevrimiçi), <https://www.dw.com/tr/libyada-se%C3%A7im-s%C3%BCreci-ba%C5%9Flad%C4%B1/a-56404631> adresinden 16 Mart 2021 tarihinde erişildi.

Erdem, Ali Kemal: (2020, 28 Nisan), “Kendisini Libya’nın Tek Devlet Başkanı İlan Eden Hafter, Neden Şimdi Böyle Bir Karar Aldı?”, **Independent Türkçe**, (Çevrimiçi) 10 Mayıs 2021 tarihinde <https://www.indyturkish.com/node/170476/haber/kendisini-libyan%C4%B1n-tek-devlet-ba%C5%9Fkan%C4%B1-ilan-eden-hafter-neden-%C5%9Fimdi-b%C3%B6yle-bir-karar> adresinden erişildi.

Günaydın, Enis & Reuters: (2018, 13 Kasım), “Türkiye Libya Konferansından Çekildi: Krizin Perde Arkası”, (Çevrimiçi), 18 Nisan tarihinde <https://tr.euronews.com/2018/11/13/libya-da-istikrar-isteyen-rakip-liderler-italya-da-zirvede-bulusuyor> adresinden erişildi.

Gerger, Haluk: (2012), Akt. Vijay Prashad, **Arap Baharı Libya Kışı**, İstanbul: Yordam Kitap.

Gazete Duvar: (2021, 5 Şubat), “Libya’da Geçiş Yönetimi Belirlendi”, (Çevrimiçi), <https://www.gazeteduvar.com.tr/libyada-gecis-yonetimi-belirlendi-haber-1512491> adresinden 15 Mart 2021 tarihinde erişildi.

Habertürk: (2020, 20 Ekim) “Muammer Kaddafi Kimdir? Ölümünün 9. Yıl Dönemi Olan Muammer Kaddafi Neden Öldü?”, (Çevrimiçi),

<https://www.haberturk.com/muammer-kaddafi-kimdir-olumunun-9-yil-donumu-olan-muammer-kaddafi-neden-oldu-2841395> adresinden 20 Haziran 2021 tarihinde erişildi.

Kavrakoğlu, Füsün: (2016, 6 Mayıs), “*Libya 8 Kaddafi 1*”, (Çevrimiçi), 23 Nisan 2020 tarihinde <https://kavrakoglu.com/libya-8-kaddafi-1/> adresinden erişildi.

Kavrakoğlu, Füsün: (2016, 10 Mayıs), “*Libya 9 Kaddafi 2*”, (Çevrimiçi), 23 Nisan 2020 tarihinde <https://kavrakoglu.com/libya-9-kaddafi-2/> adresinden erişildi.

Kekilli, Emrah: (2020) *SETA Web Panel: Orta Doğu'nun Çatışma Gündemi Libya*, (Çevrimiçi), <https://www.youtube.com/watch?v=hKikKupmego> adresinden 2 Mayıs 2020 tarihinde erişildi.

Kökçam, Selami: (2020, 2 Ocak), “*Kaddafi Sonrası Libya*”, (Çevrimiçi), 4 Nisan 2020 tarihinde <https://www.trthaber.com/haber/dunya/kaddafi-sonrasi-libya-450437.html> adresinden erişildi.

Kökçam, Selami: (2019, 17 Eylül), “*Libya'da Müzakere Masası Kuruluyor: Kim Ne İstiyor?*”, (Çevrimiçi), <https://www.trthaber.com/haber/dunya/libyada-muzakere-masasi-kuruluyor-kim-ne-istiyor-431147.html> adresinden 15 Mayıs 2020 tarihinde erişildi.

Kurt, Veysel: (2020, 2 Ocak), “*5 Soru: Türkiye'nin Libya'ya Asker Gönderme Tezkeresi*”, (Çevrimiçi), 21 Nisan 2020 tarihinde <https://www.setav.org/5-soru-turkiyenin-libyaya-asker-gonderme-tezkeresi/> adresinden erişildi.

Kurtuluş, Metin Kaan: (2020, 6 Ocak), “*10 Soruda Libya Hakkında; Herşey Bugüne Nasıl Gelindi, Dünya Neden İlgili, Türkiye'nin Planı Ne?*”, (Çevrimiçi), 2 Nisan 2020 tarihinde <https://t24.com.tr/haber/10-soruda-libya-hakkinda-her-sey-bugune-nasil-gelindi-dunya-neden-ilgili-turkiye-nin-plani-ne,854962> adresinden erişildi.

Malinarich, Nathalie: (2001, 13 Kasım), “*Flashback: The Berlin Disco Bombing*”, (Çevrimiçi), 11 Mayıs 2020 tarihinde <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/1653848.stm> adresinden erişildi.

Milliyet: (2011, 22 Şubat), “Kaddafi: İstifa Etmeyeceğim gerekirse şehit olurum”, (Çevrimiçi), 20 Haziran 2021 tarihinde <https://www.milliyet.com.tr/dunya/kaddafi-istifa-etmeyecegim-gerekirse-sehit-olurum-1355748> adresinden erişildi.

Netto, Andrei: **Bringing Down Gaddafi: On the Ground With The Libyan Rebels**, New York: Palgrave Macmillan, 2014.

NTV: (2011, 28 Şubat), “NATO’nun Libya’da Ne İşi Var”, (Çevrimiçi), <https://www.ntv.com.tr/turkiye/natonun-libyada-ne-isi-var,6VO1xU5PmkGhAGJtyRD3qA> adresinden 16 Nisan 2020 tarihinde erişildi.

NTV: (2020, 29 Nisan), “Fransa’dan Hafter’in Devlet Başkanlığı İlanına Tepki”, (Çevrimiçi), 12 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.ntv.com.tr/dunya/fransadan-hafterin-devlet-baskanligi-ilanina-tepki,D4Mpse6JxUWaZlkdgZltjw> adresinden erişildi.

Ogun, Mehmet Nesip & Yurtsever, Serdar & Said, Abdulkarim: (2020), **Libya’s Past, Present and Vision of the Future**, Cambridge Scholars Publishing.

Oyeniye, Bukola A.: (2019), **The History Of Libya**, Santa Barbara, CA: The Greenwood Histories of the Modern Nations.

Polat, Furkan: (2020, 18 Ocak), *Perspektif: Devrim Sonrası Türkiye’nin Libya Politikası Kırılmalar ve Riskler*, (Çevrimiçi), 1 Haziran 2020 tarihinde <https://www.setav.org/perspektif-devrim-sonrasi-turkiyenin-libya-politikasi-kirilmalar-ve-riskler/> adresinden erişildi.

POSTA: (2019, 24 Kasım), “Erdoğan Kaddafi’nin Çadırında”, (Çevrimiçi), 9 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.posta.com.tr/erdogan-kaddafinin-cadirinda-9019> adresinden erişildi.

Prashad, Vijay: (2012), **Arap Baharı Libya Kışı**, İstanbul: Yordam Kitap.

Weighill, Rob & Gaub, Florence: (2018), **The Cauldron: NATO’s Campaign in Libya**, New York: Oxford University Press.

SABAHA: (2020, 29 Nisan), “Kendisini Devlet Başkanı İlan Eden Hafter’e ABD Rusya ve AB’den Tepki”, (Çevrimiçi), 15 Mayıs 2020 tarihinde

<https://www.sabah.com.tr/dunya/2020/04/28/kendisini-devlet-baskani-ilan-eden-haftere-abd-rusya-ve-abden-tepki> adresinden erişildi.

Marshall, Shana: (2011), “*Polishing the Police State: PR Campaigns and Authoritarian Image Building In the Middle East*”, **APSA 2011 Annual Meeting Paper**.

STRATEJİK ORTAK: (2020, 6 Temmuz), “*Libya Son Durum Haritası (Temmuz 2020)*”, (Çevrimiçi), <https://www.stratejikortak.com/2020/06/libya-son-durum-haritasi.html> adresinden 10 Temmuz 2020 tarihinde erişildi.

Tanrıverdi Yaşar, Nebahat: (2020) **SETA Web Panel: Orta Doğu'nun Çatışma Gündemi** *Libya*, (Çevrimiçi), <https://www.youtube.com/watch?v=hKikKupmego> adresinden 2 Mayıs 2020 tarihinde erişildi.

Taştekin, Fehmi: (2019, 30 Haziran), “*Türkiye'nin Libya Savaşı: Kesinlikle Tombaladan Çıkmadı*”, (Çevrimiçi), 6 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2019/06/30/turkiyenin-libya-savasi-kesinlikle-tombaladan-cikmadi/> adresinden erişildi.

T24: (2020, 29 Nisan), “*Dış İşleri Bakanlığı'ndan Hafter'in Libya'da Kendini Devlet Başkanı İlan Etmesine Tepki: Uluslararası Toplum Karşılık Vermeli*”, (Çevrimiçi), 8 Mayıs 2020 tarihinde <https://t24.com.tr/haber/disisleri-bakanligi-ndan-hafter-in-libya-da-kendini-devlet-baskani-ilan-etmesine-tepki-uluslararasi-toplum-karsilik-vermeli,875668> adresinden erişildi.

TRT: (2018, 22 Ekim), “*Libya'nın Çöküşü 1*”, (Çevrimiçi), 5 Nisan 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=9M2v6dLaKM4> adresinden erişildi.

TRT: (2018, 22 Ekim), “*Libya'nın Çöküşü 2*”, (Çevrimiçi), 5 Nisan 2020 tarihinde https://www.youtube.com/watch?v=UjdzO_KEq6M adresinden erişildi.

TRT: (2019, 28 Aralık), “*Libya'da Darbeci Hafter'e Bağlı Güçler Kimlerden Oluşuyor?*”, (Çevrimiçi), <https://www.trthaber.com/haber/dunya/libyada-darbeci-haftere-bagli-gucler-kimlerden-olusuyor-449963.html> adresinden 9 Nisan 2020 tarihinde erişildi.

TRT: (2019, 30 Aralık), “*BM’nin Acı 2019 Libya Raporu*”, (Çevrimiçi), 5 Nisan 2020 tarihinde <https://www.trthaber.com/haber/dunya/bmnin-aci-2019-libya-raporu-450399.html> adresinden erişildi.

Whitney, Craig R.: (1997, 8 Mayıs), “*France Charges 6 Libyans With '89 Sahara Jet Bombing*”, (Çevrimiçi), <https://www.nytimes.com/1997/05/08/world/france-charges-6-libyans-with-89-sahara-jet-bombing.html> adresinden 13 Mayıs 2020 tarihinde erişildi.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Bu makalede etik kurul izni gerekmemektedir. (Ethics committee approval is not required for this manuscript).